

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філологічний факультет**

Кафедра слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «БАГАТСТВО» І «БІДНІСТЬ»
У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ**

**Магістерська робота
студентки II курсу
спеціальності «Філологія»
ОП «Словацька мова та література»
Панас Надії Романівни**

(місце для підпису)

**Науковий керівник
доц. Гілецька З.І.**

(місце для підпису)

**Рецензент
доц. Лобур Н.В.**

(місце для підпису)

Львів – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА КОНЦЕПТОЛОГІЯ. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ.....	6
1.1. Визначення фразеології як галузі лінгвістики	6
1.1.1. Лінгвістичний погляд на термін «фразеологізм»	9
1.1.2. Розвиток фразеологічних досліджень у словацькому мовознавстві	12
1.2. Визначення концептології в лінгвістиці	16
1.2.1. Етимологія терміну «концепт»	18
1.2.2. Категоризація концептів в класифікаційних типологіях	22
1.3. Співвідношення мовної та концептуальної картини світу	27
1.4. Фразеологічна картина світу та її роль у репрезентації концептів	31
РОЗДІЛ 2. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «БАГАТСТВО» І «БІДНІСТЬ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	35
2.1. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження актуалізації концептів	35
2.2. Репрезентація концепту «багатство» і «бідність» в фразеологічній картині світу	37
2.3. Семантична структура та аналіз концептів "багатства" та "бідності" у словацьких фразеологізмах	42
2.3.1. Метафоричні моделі у фразеологізмах з концептом «багатство»	44
2.3.2. Метафори нужди і недостачі в образах бідності	55
2.4. Порівняння багатства та бідності як контрастних концептів.....	59
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
РЕЗЮМЕ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Поняття "концепт" вважається когнітивною одиницею, що є частиною загальної картини світу, відображеної в психіці людини, яка містить значний обсяг знань. У той же час не можна заперечувати важливу роль реальності і своєї взаємодії з нею, а також формування понятійної системи людини. Питання в тому, як ці знання зберігаються в свідомості людини і використовуються в міру необхідності. Відповіддю на це питання може бути припущення про те, що вся ця інформація певним чином структурована і систематизована свідомістю.

Сучасна лінгвістика визнає існування взаємозв'язків між мовою, буттям і свідомістю людини, що відбивається в мовній картині світу. В останні десятиліття проблема людської свідомості, яка відображає загальну картину світу, що фіксується мовою, стала однією з найважливіших у когнітивній науці про мову. Картина світу охоплює певний образ світу і представляє його композицію відповідно до логіки світогляду. Термін «картина світу» прийшов з фізики в 60-і роки XIX і XX століть. Проблема картини світу почала розглядатися в семіотиці в ході вивчення первинних моделюючих систем (мови) і вторинних систем (міфології, релігії, фольклору, поезії, кіно, живопису, архітектури).

Основною рисою сучасної лінгвістики є вивчення мов, які тісно пов'язані з людьми, свідомістю, пізнанням навколишньої дійсності, практичною діяльністю. Тому вивчення мови висувається на перший план з урахуванням природи мови. У зв'язку з цим розкривається особлива важливість проблеми співвідношення мови і мислення, яка вирішується в сучасній лінгвістиці в стані когнітивно-концептуальної орієнтації, що забезпечує виявлення основних закономірностей утворення абстрактних понять, які виражаються в семантичному просторі різних мов. Відомо, що знання людей про об'єктивну реальність організовані у вигляді концептів – абстрактних ментальних структур, що відображають різні сфери людської діяльності. Людина відображає концепти і комбінує їх, формуючи в процесі мислення нові поняття. Таким чином, даний

концепт розуміється як глобальна розумова одиниця, квант структурованого знання. В даний час вивчення концептів в мові є одним з найбільш перспективних напрямків в лінгвістиці, що пояснює актуальність пропонованого дослідження.

Введення терміну "концепт" у категоріальний апарат лінгвістичної науки було зумовлено трансформацією наукової парадигми гуманітарного знання в антропоцентричну. Це відкрило нові перспективи для дослідження мовних явищ у тісному зв'язку з людською свідомістю та культурою.

Отже, **мета пропонованої роботи** – провести аналіз концептів «багатство» і бідність у словацьких фразеологізмах.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- провести теоретичний аналіз лінгвістичних поглядів на термін «фразеологізм»;
- з'ясувати визначення концептології в лінгвістиці та категоризацію концептів в класифікаційних типологіях;
- критично проаналізувати концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження актуалізації концептів;
- з'ясувати особливості репрезентація концепту «багатство» і «бідність» в фразеологічній картині світу
- визначити семантичну структуру лексеми «багатство» і «бідність»;
- проаналізувати фразеологічні одиниці з компонентами, які об'єктивують концепт «багатство» і «бідність».

Об'єктом дослідження є 112 словацьких фразеологізмів з концептам «багатство» та «бідність».

Предметом дослідження є репрезентація концептів «багатство» і «бідність» у словацькій мові на прикладі словацьких фразеологізмів.

Методи дослідження. При дослідженні використано: описовий метод, а також метод компонентного аналізу.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання проаналізованого фактичного матеріалу в навчальному процесі на заняттях з

словацької мови як іноземної, при підготовці спецкурсів з словацької фразеології та лінгводидактики, а також при укладанні реєстрів нової лексики та фразеології.

Теоретичне значення роботи полягає в можливості використовувати її результати в подальших дослідженнях концептів у різних типах текстів та при вивченні динамічних процесів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому розглянуто аспекти концептів «багатство» і «бідність» у фразеологічній картині світу.

Матеріал дослідження та його джерела – це зібрані 112 фразеологічних одиниць, що позначають «багатство» та «бідність» у словацькій мові з джерел: Hbovštiakova K., Krošláková E. «Frazeologický slovník : člověk a příroda vo frazeologii» (1996), Smiešková E. «Malý frazeologický slovník» (1989), Pisárčiková M., Kačala J., Považaj M. «Krátky slovník slovenského jazyka» (2003), «Slovník súčasného slovenského jazyka» (2006 – 2021), Frazeologická databáza. Slovenský národný korpus.

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота загальним обсягом 79 сторінок, з них – 65 сторінка основного тексту, складається зі Вступу, двох розділів, Висновків, Списку використаної літератури, Списку використаних джерел, який містить 67 позицій та Резюме словацькою мовою.

РОЗДІЛ 1

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА КОНЦЕПТОЛОГІЯ. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ

Фразеологія та концептологія, як дві ключові галузі лінгвістики, є невід'ємною частиною досліджень, пов'язаних із вивченням мовної системи і культурного виміру мови. Взаємодія між цими двома напрямками не лише визначає особливості мовної картини світу, але і надає можливість вивчення, як мова відображає та репрезентує концепти, що виникають у свідомості носіїв мови. У цьому контексті фразеологія відіграє важливу роль у дослідженні способів, якими концепти знаходять своє відображення та вираження в мові, значно сприяючи вивченню лінгвістичної структури і когнітивних аспектів мовного сприйняття (Козачук, 2005, с. 24).

Цей дослідницький аспект покликаний допомогти нам краще розуміти взаємозв'язок між фразеологією та концептологією, розкриваючи їхню роль у формуванні мовної і культурної ідентичності.

1.1 Визначення фразеології як галузі лінгвістики

Фразеологія як наукова галузь мовознавства сформувалася відносно нещодавно, але вже встигла зарекомендувати себе як важлива та перспективна сфера лінгвістичних досліджень. Й. Млацек, один з провідних словацьких фразеологів, зазначає: "Словацька фразеологія являє собою специфічну частину лексики, яка відображає історичний досвід, культурні цінності та ментальність словацького народу" (Млацек, 1984, s.156). Це твердження підкреслює важливість фразеології не лише як лінгвістичної дисципліни, але і як джерела культурологічної інформації.

Фразеологія має два основних значення. По-перше, це сукупність фразеологізмів даної мови, тобто її фразеологічний фонд. По-друге, це розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови. Таке подвійне розуміння

терміну "фразеологія" є загальноприйнятим у лінгвістиці і відображає як об'єкт дослідження, так і саму наукову дисципліну.

Фразеологізми у словацькій мові – це стійкі сполучення слів, які мають цілісне значення та відтворюються у мовленні як готові одиниці. З. Добрік пропонує таке визначення: "Фразеологізм – це відтворювана одиниця мови, яка складається щонайменше з двох слів, має цілісне значення та характеризується образністю та експресивністю" (Dobřík, 2005, s.321–327). Це визначення підкреслює ключові характеристики фразеологізмів: їх відтворюваність, цілісність значення та образність.

Словацькі фразеологізми характеризуються різноманітністю структурних типів та семантичних особливостей. Л. Рендар виділяє такі основні типи фразеологічних одиниць у словацькій мові: фразеологічні зрощення (*idiomy*), фразеологічні єдності (*frazeologické celky*), фразеологічні сполучення (*frazeologické spojenia*) та фразеологічні вирази (*frazeologické výrazy*) (Rendár, 2004, s.334–338). Ця класифікація відображає різноманітність фразеологічних одиниць та їх структурно-семантичні особливості.

Дослідження словацької фразеології охоплює різні аспекти, включаючи семантику, структуру, етимологію та функціонування фразеологізмів у мовленні. М. Олоштяк підкреслює важливість вивчення мотивації фразеологізмів: "Аналіз мотивації фразеологічних одиниць дозволяє глибше зрозуміти особливості мовного мислення та культурні коди, заcodedані у фразеології" (Ološtiak, 2017, s.113). Це твердження вказує на тісний зв'язок між фразеологією та когнітивною лінгвістикою.

Особливу увагу словацькі лінгвісти приділяють концептуальному аналізу фразеологізмів, досліджуючи концепти "багатство" і "бідність" у словацькій фразеології, що відображають не лише матеріальний стан, але й соціальні відносини та ціннісні орієнтації в словацькому суспільстві. Це демонструє, як фразеологія може бути використана для вивчення соціальних та культурних аспектів життя народу.

Фразеологія як наука тісно пов'язана з іншими лінгвістичними дисциплінами, такими як лексикологія, семантика, стилістика та синтаксис. Вона також має зв'язки з етнолінгвістикою, культурологією та когнітивною лінгвістикою. Це робить фразеологію важливою складовою сучасних мовознавчих досліджень.

Одним з важливих аспектів вивчення фразеології є дослідження її історичного розвитку. Діахронічний підхід до фразеології дозволяє простежити зміни у фразеологічному фонді мови, виявити застарілі фразеологізми та зрозуміти процеси утворення нових фразеологічних одиниць.

Сучасні дослідження словацької фразеології також звертаються до питань фразеологічної картини світу. Це поняття відображає специфіку сприйняття та категоризації дійсності, закріплену у фразеологізмах. Вивчення фразеологічної картини світу дозволяє глибше зрозуміти особливості національного менталітету та культури.

Важливим напрямком досліджень є також порівняльний аналіз словацької фразеології з фразеологічними системами інших мов. Такі дослідження дозволяють виявити як універсальні, так і національно-специфічні риси словацьких фразеологізмів, що має велике значення для теорії та практики перекладу.

Фразеологія відіграє важливу роль у вивченні та викладанні словацької мови як іноземної. Знання фразеологізмів є необхідним компонентом мовної компетенції та сприяє більш глибокому розумінню культури та менталітету носіїв мови.

У контексті сучасних лінгвістичних досліджень фразеологія все частіше розглядається з позицій когнітивної лінгвістики. Такий підхід дозволяє вивчати фразеологізми як засоби концептуалізації та категоризації дійсності, що відображають особливості мовної картини світу.

Вивчення фразеології має також практичне значення для лексикографії. Укладання фразеологічних словників є важливим завданням, яке дозволяє систематизувати та зберегти фразеологічне багатство мови.

Фразеологія відіграє важливу роль у стилістиці та риторичі. Фразеологізми є потужним засобом виразності, який активно використовується в художній літературі, публіцистиці та ораторському мистецтві.

Сучасні дослідження фразеології також звертаються до питань варіативності фразеологізмів. Вивчення фразеологічних варіантів дозволяє краще зрозуміти динаміку розвитку фразеологічного фонду мови та механізми його оновлення.

Таким чином, фразеологія словацької мови представляє собою багате поле для лінгвістичних досліджень, яке розкриває глибинні зв'язки між мовою, мисленням та культурою словацького народу. Вона продовжує розвиватися, залучаючи нові методи та підходи до вивчення фразеологічного складу мови, та залишається актуальною сферою сучасної лінгвістики.

1.1.1. Лінгвістичний погляд на термін «фразеологізм»

Словацькі фразеологізми є невід'ємною частиною лексичного багатства словацької мови, відображаючи глибинні пласти національної культури, історії та світогляду. Лінгвістичний погляд на термін «фразеологізм» у словацькому мовознавстві є багатограним і охоплює різні аспекти цього складного мовного явища.

Визначення фразеологізму в словацькій лінгвістиці базується на кількох ключових характеристиках: усталеності, відтворюваності та семантичній цілісності. Йозеф Млачек, один з провідних словацьких фразеологів, пропонує таке визначення: "Фразеологізм - це відносно стійке, відтворюване і експресивне сполучення слів або речення з цілісним значенням". (Mlasek, 1984, s.67)

Це визначення підкреслює ключові характеристики фразеологізмів: їхню стійкість у мові, здатність відтворюватися як готові одиниці та наявність цілісного значення, яке часто не дорівнює сумі значень окремих компонентів.

Стійкість фразеологізмів є однією з їх найважливіших ознак. Вона проявляється у незмінності їх компонентного складу та граматичної структури.

Ця характеристика відрізняє фразеологізми від вільних словосполучень, які можуть змінюватися залежно від контексту та комунікативної ситуації.

Відтворюваність фразеологізмів означає, що вони не створюються щоразу заново у процесі мовлення, а використовуються як готові мовні одиниці. Це пов'язано з їх закріпленістю в мовній системі та колективній пам'яті носіїв мови.

Семантична цілісність є ще однією важливою ознакою фразеологізмів. Вона полягає в тому, що значення фразеологізму не є простою сумою значень його компонентів, а являє собою нове, цілісне значення, часто метафоричне або образне. "Фразеологізми є особливим типом лексичних одиниць, що характеризуються ідіоматичністю, тобто семантичною нерозкладністю та специфічним зв'язком між формою і змістом" (Калашник, 2004, с. 145).

Ідіоматичність фразеологізмів проявляється в тому, що їх значення не можна вивести зі значень окремих слів, які входять до їх складу. Це робить фразеологізми особливо цікавими з точки зору семантики та когнітивної лінгвістики.

З когнітивної точки зору, фразеологізми розглядаються як відображення концептуальної картини світу носіїв мови. Вони є своєрідними "згустками" культурної інформації, які передаються від покоління до покоління. Наталія Венжинович у своєму дослідженні концептосфери словацької фразеології стверджує: "Фразеологізми є вербалізованими концептами, що відображають специфіку національного світосприйняття та культурного досвіду народу" (Венжинович, 2018, с. 139)

Це трактування підкреслює роль фразеологізмів у збереженні та передачі культурної інформації через мову. Фразеологізми можна розглядати як своєрідні "дзеркала культури", які відображають історичний досвід народу, його традиції, вірування та цінності.

Лінгвокультурологічний аспект вивчення фразеологізмів є особливо важливим у сучасному словацькому мовознавстві. Фразеологізми розглядаються не просто як мовні одиниці, а як носії культурних кодів та національної специфіки. О. Ващенко зазначає: "Фразеологізми є своєрідними мікротекстами,

які кодують культурно значущу інформацію та відображають національну специфіку мовної картини світу" (Ващенко та Степанюк, 2016, с. 44).

Це визначення підкреслює роль фразеологізмів як носіїв культурної інформації й їхню здатність відображати національну специфіку мови. Через фразеологізми можна простежити особливості менталітету народу, його ставлення до різних життєвих явищ та ситуацій.

З точки зору структурної лінгвістики, фразеологізми розглядаються як особливі синтаксичні конструкції. Вони можуть мати різну структуру: від словосполучень до цілих речень. Ю. Долнік у своїй праці про фразеологію в школі зазначає: "Фразеологізми є усталеними словосполученнями або реченнями, які функціонують як цілісні номінативні або комунікативні одиниці мови" (Dolník, 2010, s.189).

Це визначення підкреслює структурну різноманітність фразеологізмів та їхню функціональну роль у мові. Фразеологізми можуть виконувати різні синтаксичні функції в реченні, що робить їх важливим інструментом мовної виразності.

Важливим аспектом вивчення фразеологізмів є їх класифікація. У словацькому мовознавстві існують різні підходи до класифікації фразеологізмів: за структурою, за походженням, за стилістичними особливостями тощо. Ця різноманітність підходів свідчить про складність та багатогранність фразеологічної системи словацької мови.

Особливу увагу словацькі лінгвісти приділяють вивченню національно-культурної специфіки фразеологізмів. Багато фразеологізмів містять компоненти, які відображають реалії словацької культури, історії, побуту. Такі фразеологізми є особливо цінними для розуміння національної картини світу словаків.

У контексті міжмовних досліджень словацькі фразеологізми часто порівнюються з фразеологізмами інших слов'янських мов. Це дозволяє виявити спільні та відмінні риси у фразеологічних системах різних мов, а також прослідкувати історичні і культурні зв'язки між народами.

Сучасні дослідження словацьких фразеологізмів все частіше звертаються до корпусної лінгвістики. Використання великих електронних корпусів текстів дозволяє вивчати функціонування фразеологізмів у реальному мовленні, їх частотність, варіативність та контекстуальні особливості.

Важливим напрямком у вивченні словацьких фразеологізмів є також їх дидактичний аспект. Розробляються методики викладання фразеології у школах та університетах, створюються спеціальні навчальні матеріали і словники.

Таким чином, лінгвістичний погляд на термін «фразеологізм» у словацькому мовознавстві є комплексним і багатоаспектним. Він охоплює семантичні, когнітивні, культурологічні, структурні та функціональні аспекти цього мовного явища. Фразеологізми розглядаються не лише як лінгвістичні одиниці, але і як важливі елементи культурного коду нації, що відображають особливості світосприйняття словацького народу.

Вивчення словацьких фразеологізмів залишається актуальним напрямком сучасної лінгвістики, що відкриває нові перспективи для розуміння взаємозв'язку мови, мислення та культури. Подальші дослідження в цій галузі можуть сприяти глибшому розумінню національної специфіки словацької мови та культури, а також розвитку міжкультурної комунікації.

1.1.2. Розвиток фразеологічних досліджень у словацькому мовознавстві

Розвиток фразеологічних досліджень у словацькому мовознавстві пройшов довгий і плідний шлях, збагативши лінгвістичну науку цінними теоретичними та практичними напрацюваннями. Словацька фразеологія як окрема галузь мовознавства сформувалася у другій половині ХХ століття і продовжує активно розвиватися сьогодні.

Фразеологія – це розділ мовознавства, що вивчає усталені мовні звороти. Йозеф Млацек, один з провідних словацьких фразеологів, дає таке визначення: "Фразеологія - це сукупність фразеологічних одиниць, а також розділ

мовознавства, який вивчає ці одиниці з точки зору їх семантики, структури, походження та функціонування" (Mlasek, 1984, s.156). Це визначення стало основоположним для подальших досліджень у галузі словацької фразеології.

Початок систематичного вивчення фразеології в словацькому мовознавстві припадає на 1950-60-ті роки. У цей період з'являються перші ґрунтовні праці, присвячені теоретичним аспектам фразеології. Вчені почали розробляти методологію дослідження фразеологізмів, визначати їх основні ознаки та функції в мові.

1970-80-ті роки ознаменувалися активним розвитком словацької фразеологічної школи. У цей час формуються основні напрямки досліджень, розробляються класифікації фразеологізмів, вивчається їх семантика та структура. Важливу роль у становленні словацької фразеології відіграли праці таких вчених, як Йозеф Млацек, Франтішек Міко, Яна Складана.

Одним з ключових напрямків досліджень стало вивчення національно-культурної специфіки словацької фразеології. Вчені звернули увагу на те, що фразеологізми є своєрідним дзеркалом народної культури, в якому відображаються особливості світогляду, традиції та звичаї словацького народу.

У 1990-2000-х роках словацька фразеологія збагатилася новими методологічними підходами. Зокрема, набув поширення когнітивний підхід, який дозволив по-новому поглянути на природу фразеологізмів та їх роль у мовній картині світу. Наталія Венжинович підкреслює: "Когнітивний підхід дозволяє розкрити механізми концептуалізації дійсності, закріплені у фразеологічних одиницях, та виявити особливості мовної картини світу словаків" (Венжинович, 2018, с. 114). Цей підхід відкрив нові перспективи для вивчення зв'язку мови і мислення на матеріалі фразеології.

Важливим напрямком досліджень стало вивчення фразеологічної семантики. Вчені зосередили увагу на проблемах фразеологічного значення, внутрішньої форми фразеологізмів, їх мотивації. Було розроблено методики семантичного аналізу фразеологічних одиниць, які дозволили глибше проникнути в їх смислову структуру.

Окремим напрямком стало дослідження функціонування фразеологізмів у різних типах дискурсу. Вчені вивчали особливості вживання фразеологічних одиниць у художніх текстах, публіцистиці, розмовному мовленні. Це дозволило виявити прагматичний потенціал фразеологізмів та їх роль у формуванні експресивності та образності мовлення.

Значна увага приділялася також діахронічному аспекту вивчення фразеології. Дослідники звернулися до питань походження фразеологізмів, їх історичного розвитку та трансформацій. Це дозволило простежити еволюцію фразеологічного фонду словацької мови та виявити фактори, що впливають на його зміни.

У 2000-2010-х роках активно розвивається лінгвокультурологічний напрямок у вивченні фразеології. Вчені досліджують фразеологізми як засоби вербалізації культурно значущих концептів, вивчають їх роль у формуванні національної мовної картини світу. Це дозволило глибше розкрити взаємозв'язок мови і культури на матеріалі фразеології.

Важливим досягненням словацької фразеології стало створення фразеологічних словників та електронних баз даних. Наймасштабнішим проектом є "Фразеологічна база даних" у складі Словацького національного корпусу. Створення такої бази даних відкрило нові можливості для дослідження фразеології та її викладання.

Сучасні словацькі фразеологи активно застосовують корпусні методи дослідження. Це дозволяє вивчати функціонування фразеологізмів на великих масивах текстів, виявляти тенденції їх вживання, аналізувати варіативність та трансформації фразеологічних одиниць у реальному мовленні.

Одним з актуальних напрямків досліджень є вивчення концептуалізації дійсності у фразеології. Вчені аналізують, як у фразеологізмах відображаються базові концепти культури, такі як "багатство", "бідність", "праця", "кохання" тощо. Це дозволяє розкрити особливості національного світосприйняття, закріплені у фразеологічному фонді мови.

Значна увага приділяється також зіставним дослідженням фразеології. Словацькі вчені порівнюють фразеологічні системи словацької та інших мов, виявляючи спільні та відмінні риси у фразеологічній картині світу різних народів. Це сприяє глибшому розумінню національно-культурної специфіки словацької фразеології.

У галузі прикладної фразеології розробляються методики викладання фразеології у школі та вищих навчальних закладах. Вчені працюють над створенням навчальних посібників, розробляють інноваційні підходи до вивчення фразеологізмів у курсі словацької мови як рідної та іноземної.

Перспективним напрямком досліджень є вивчення фразеології в аспекті міжкультурної комунікації. Вчені аналізують роль фразеологізмів у формуванні національних стереотипів, їх вплив на сприйняття іншої культури, проблеми перекладу фразеологічних одиниць.

Отже, словацька фразеологія пройшла значний шлях розвитку від перших теоретичних розвідок до створення потужної наукової школи зі своїми традиціями та інноваційними підходами. Сучасні дослідження охоплюють широке коло питань: від системно-структурного аналізу фразеологізмів до вивчення їх когнітивних та лінгвокультурологічних аспектів. Особлива увага приділяється національно-культурній специфіці словацької фразеології, її зв'язку з історією та менталітетом народу. Створення електронних баз даних та корпусів відкриває нові перспективи для досліджень у цій галузі. Подальший розвиток словацької фразеології пов'язаний з інтеграцією різних підходів та методів, що дозволить глибше розкрити природу фразеологізмів та їх роль у мові та культурі.

1.2 Визначення концептології в лінгвістиці

Концептологія є однією з ключових галузей сучасної когнітивної лінгвістики, яка активно розвивається протягом останніх десятиліть. Ця дисципліна зосереджується на вивченні концептів - ментальних утворень, що відображають знання та досвід людини про навколишній світ.

Концепт як центральне поняття концептології має різні трактування в лінгвістиці. С. Гладьо визначає концепт наступним чином: "Концепт - це ментальна репрезентація, що охоплює всю сукупність знань та уявлень про певний фрагмент дійсності, включаючи як вербальні, так і невербальні компоненти" (Гладьо, 2021, с. 17).

Це визначення акцентує увагу на комплексній природі концепту, який включає в себе не лише лінгвістичні, але й екстралінгвістичні знання.

У словацькій лінгвістиці концептологія також активно розвивається. Юрай Долнік, відомий словацький мовознавець, пропонує таке розуміння концепту: "Концепт - це когнітивна структура, яка відображає культурно-обумовлене сприйняття дійсності та закріплюється в мовній картині світу" (Dolník, 2010, s.190)

Це визначення підкреслює культурологічний аспект концепту, його зв'язок з національною специфікою мовної картини світу.

Це твердження підкреслює важливість вивчення мовних засобів вираження концептів для розуміння когнітивних процесів та національно-культурної специфіки мислення.

Одним з ключових питань концептології є структура концепту. Дослідники виділяють різні компоненти концептуальної структури, такі як понятійний, образний, ціннісний. Анна Вежбицька, видатна лінгвістка, пропонує наступний підхід: "Структура концепту включає ядро (основне значення) та периферію (культурно-обумовлені асоціації та конотації), які формують його національно-специфічний характер" (Wierzbicka, 1999, s.125.)

Цей підхід дозволяє розглядати концепт як складне багат шарове утворення, що поєднує універсальні та культурно-специфічні компоненти.

У словацькій лінгвістиці значну увагу приділяють вивченню національно-специфічних концептів, які відображають особливості словацької культури та менталітету. Наприклад, Мартін Олоштяк досліджує концепт "дім" у словацькій мовній картині світу: "Концепт 'дім' у словацькій мові має складну структуру, яка включає не лише просторові характеристики, але й емоційні, соціальні та культурні аспекти, що відображають традиційні цінності словацького суспільства" (Ološtiak, 2017, s.213)

Це дослідження демонструє, як аналіз концептів дозволяє розкрити глибинні пласти національної культури, закріплені в мові.

Важливим аспектом концептології є вивчення концептуальних метафор та метонімій. Ці когнітивні механізми розглядаються як засоби концептуалізації дійсності, що дозволяють осмислювати абстрактні поняття через конкретні образи. Золтан Кьовечеш зазначає: "Концептуальні метафори та метонімії є універсальними когнітивними інструментами, але їх конкретні реалізації в різних мовах можуть відрізнятися, відображаючи культурну специфіку" (Kövecses, 2008, s.178)

Це твердження підкреслює важливість зіставного вивчення концептуальних метафор у різних мовах для виявлення універсальних та національно-специфічних аспектів концептуалізації.

Сучасна концептологія активно використовує методи корпусної лінгвістики для аналізу концептів. Це дозволяє досліджувати концепти на великих масивах текстів, виявляти частотність та контексти вживання їх вербалізаторів.

У словацькій лінгвістиці активно розвивається напрямок зіставної концептології, який передбачає порівняльний аналіз концептів у словацькій та інших мовах. Це дозволяє виявити як універсальні, так і національно-специфічні риси концептуалізації дійсності. Наприклад, зіставний аналіз концептів 'багатство' і 'бідність' у словацькій та українській фразеології виявляє як спільні

риси, обумовлені спільним слов'янським корінням, так і відмінності, пов'язані з особливостями історичного і культурного розвитку двох народів, що демонструє плідність зіставного підходу для виявлення національно-культурної специфіки концептів.

Отже, концептологія є важливою галуззю сучасної когнітивної лінгвістики, яка вивчає природу, структуру та функціонування концептів у мові і мисленні. Вона охоплює широке коло проблем: від визначення сутності концепту до аналізу його вербалізації в різних типах дискурсу. Словацька лінгвістика активно розвиває концептологічні дослідження, зосереджуючись на вивченні національно-специфічних концептів та їх ролі у формуванні мовної картини світу словаків. Подальший розвиток концептології пов'язаний з інтеграцією різних підходів і методів, що дозволить глибше розкрити природу концептів та їх роль у пізнавальних процесах і міжкультурній комунікації.

1.2.1. Етимологія терміну «концепт»

Етимологія терміну «концепт» має глибоке коріння в історії філософської та лінгвістичної думки. Розуміння походження й еволюції цього терміну є ключовим для осягнення його сучасного значення та ролі в когнітивній лінгвістиці.

Термін «концепт» походить від латинського слова "conceptus", що означає "поняття", "задум", "уявлення". У середньовічній філософії цей термін використовувався для позначення універсальних понять і загальних ідей. В. Товстенко зазначає: "Етимологія терміну 'концепт' сягає середньовічної схоластики, де він використовувався для позначення абстрактних ментальних сутностей" (Товстенко, 2021, с. 177).

Це твердження підкреслює філософське коріння терміну та його зв'язок з абстрактним мисленням.

У філософії Нового часу термін «концепт» набув нових відтінків значення. Джон Локк, наприклад, розглядав концепти як "ідеї", що формуються у

свідомості на основі досвіду. Іммануїл Кант, у свою чергу, розвинув теорію апріорних концептів, які, на його думку, є вродженими категоріями мислення.

У лінгвістиці термін «концепт» почав активно використовуватися в ХХ столітті. Фердинанд де Соссюр, хоча і не використовував безпосередньо цей термін, заклав основи для його подальшого розвитку через введення поняття "signifié" (означуване) як ментального образу, що відповідає мовному знаку.

Розвиток когнітивної лінгвістики в 1970-80-х роках призвів до нового розуміння терміну «концепт». Джордж Лакофф і Марк Джонсон у своїй теорії концептуальної метафори розглядають концепти як базові одиниці мислення, які структурують наше сприйняття дійсності. Вони стверджують: "Концепти, які керують нашим мисленням, не просто питання інтелекту; вони також керують нашим повсякденним функціонуванням, аж до найбільш тривіальних деталей". Це твердження підкреслює фундаментальну роль концептів у когнітивних процесах.

Важливим етапом у розвитку теорії концепту стала робота Елеанор Рош з прототипічної категоризації. Вона запропонувала теорію, згідно з якою концепти мають прототипічну структуру, де деякі члени категорії є більш типовими, ніж інші. Рош стверджує: "Категорії зазвичай мають найкращі приклади (найбільш прототипові члени) і граничні випадки, а також чіткі члени категорії". Ця теорія значно вплинула на розуміння природи концептів у когнітивній лінгвістиці. (Rosch, 1975, s.76)

У словацькій лінгвістиці теорія прототипів також знайшла своє відображення. Наприклад, аналіз фразеологічних одиниць, пов'язаних з концептами 'багатство' і 'бідність', виявляє їх прототипічну структуру, де центральні члени категорії пов'язані з матеріальним добробутом, а периферійні - з духовними та соціальними аспектами, що демонструє практичне застосування теорії прототипів у вивченні словацьких концептів.

Важливий внесок у розвиток теорії концепту зробила Анна Вежбицька зі своєю теорією семантичних примітивів. Вона запропонувала ідею про те, що всі складні концепти можуть бути розкладені на прості, універсальні семантичні

одиниці. Вільчинська стверджує: "Існує обмежений набір семантичних примітивів, які є спільними для всіх мов і культур, і на основі яких формуються більш складні концепти" (Вільчинська, 2009, с. 10-12). Ця теорія відкрила нові перспективи для міжкультурного дослідження концептів.

У словацькій лінгвістиці ідеї Вежбицької знайшли відгук у роботах з етнолінгвістики. Наприклад, Яна Складана застосовує підхід семантичних примітивів до аналізу словацьких культурно-специфічних концептів: "Використання методу семантичних примітивів дозволяє виявити глибинні структури словацьких концептів, пов'язаних з народними традиціями та звичаями, та порівняти їх з концептами інших культур" (Skladaná, Mlasek, Jankovičova, 2005, s.139). Це дослідження демонструє продуктивність теорії Вежбицької для вивчення національно-специфічних концептів.

Теорія концептуальної метафори, розроблена Джорджем Лакоффом і Марком Джонсоном, стала важливим етапом у розвитку розуміння концепту. Вони стверджують: "Наша концептуальна система, в термінах якої ми одночасно думаємо і діємо, є фундаментально метафоричною за своєю природою". Ця теорія показала, як абстрактні концепти структуруються через більш конкретні домени досвіду. (Lakoff, 1980, s.242)

У словацькій лінгвістиці теорія концептуальної метафори активно застосовується для аналізу національної мовної картини світу. Наприклад, Мартін Олоштяк досліджує метафоричні моделі концептуалізації часу в словацькій мові: "Аналіз метафоричних виразів, пов'язаних з концептом 'час', виявляє специфічні для словацької мови моделі концептуалізації, які відображають особливості національного світосприйняття" (Ološtiak, 2017, s.154). Це дослідження демонструє, як теорія концептуальної метафори допомагає розкрити культурно-специфічні аспекти словацьких концептів.

Важливим етапом у розвитку теорії концепту стала робота Рональда Ленекера з когнітивної граматики. Він розглядає концепти як динамічні когнітивні структури, які активуються в процесі мовної діяльності. Ленекер стверджує: "Значення мовного виразу не можна звести до об'єктивних

властивостей ситуації, яку він описує; воно обов'язково включає спосіб концептуалізації цієї ситуації" (Langacker, 2008, s.167). Ця теорія підкреслює динамічний характер концептів та їх зв'язок з мовними структурами.

У словацькій лінгвістиці ідеї когнітивної граматики знайшли відображення в роботах з функціональної граматики. Наприклад, аналіз граматичних категорій з точки зору когнітивної граматики дозволяє розкрити концептуальні структури, які лежать в основі граматичної системи словацької мови, що демонструє, як теорія когнітивної граматики може бути застосована до вивчення словацької мови.

Теорія концептуальної інтеграції (блендингу), розроблена Жілем Фоконьє та Марком Тернером, представляє концепти як динамічні структури, які можуть комбінуватися та створювати нові ментальні простори. Вони стверджують: "Концептуальна інтеграція - це базова когнітивна операція, яка призводить до нового значення, глобального розуміння та концептуальної компресії" (Turner, M., Fauconnier, G., 1995, s.195). Ця теорія відкрила нові перспективи для розуміння креативних аспектів концептуалізації.

У словацькій лінгвістиці теорія концептуальної інтеграції знаходить застосування в дослідженнях з неології та мовної творчості. Наприклад, аналіз нових фразеологічних одиниць з позиції теорії концептуальної інтеграції дозволяє розкрити когнітивні механізми мовної творчості в словацькій мові, що показує, як теорія концептуальної інтеграції може бути застосована до вивчення динамічних процесів у словацькій фразеології.

Отже, етимологія та теоретичне осмислення терміну «концепт» відображають складний шлях розвитку лінгвістичної та філософської думки. Від середньовічного схоластичного поняття до ключового терміну сучасної когнітивної лінгвістики, «концепт» еволюціонував, розширюючи своє значення та сферу застосування. Різноманітні теорії - від теорії прототипів до концептуальної інтеграції - збагатили розуміння природи концептів та їх ролі в мові та мисленні.

У словацькій лінгвістиці ці теоретичні підходи знайшли своє відображення та застосування, сприяючи глибшому розумінню національної мовної картини світу та особливостей словацької концептосфери. Розуміння етимології та теоретичних основ терміну «концепт» є ключовим для подальшого розвитку концептологічних досліджень та їх інтеграції в широкий контекст когнітивної науки.

1.2.2 Категоризація концептів в класифікаційних типологіях

Для розгляду особливостей структурування концептів та формування концептосфери важливо визначити окремі величини когнітивної лінгвістики.

Типологія концептів враховує стандартизацію, номінативність в мові, стійкість, регулярність актуалізації, структуру, абстракцію та інше. О. Хорошун виділив основні типи концептів:

- за стандартизацією: - універсальні (інваріантні) концепти, що охоплюють загальні та сталий контингент знань, що можуть бути застосовані у різних культурних та соціальних контекстах; - індивідуально специфічні та нестандартизовані, пов'язані із особистим досвідом та сприйняттям світу окремою людиною; - групові(статеві, вікові, соціальні) стандартизовані в межах відповідних груп та загальнонаціональні - національних спільнот.

- за номінативністю: - номінативні концепти, що вказують поняття, які можна виразити словами або мовними засобами; - неномінативні (лакунарні), для яких мовні засоби відсутні або обмежені.

- за стійкістю: - стійкі концепти, ті які мають тривалу та стійку характеристику у свідомості; - нестійкі – ті, що можуть змінюватися з часом або залежати від конкретних умов.

- за регулярністю актуалізації: - актуальні концепти, ті, які часто використовуються та є значущими для індивіда чи спільноти; - неактуальні - ті, що рідко чи не використовуються.

- за структурою: - прості (однорівневі) концепти, що складаються лише з базового шару; - складні (багаторівневі), що включають різні когнітивні шари; - сегментні, які мають базовий шар, оточений сегментами рівноправними за ступенем абстракції; - калейдоскопічні та композитивні, що здатні поєднувати різноманітні аспекти і рівні абстракції.

- за змістом та абстракцією: конкретно-чуттєвий образ, уявлення, схему, поняття, прототип, фрейм, інсайт, гештальт відображаються у мовленнєвій діяльності.

Ця класифікація відкриває дискусії щодо об'єктивності, структурованості та регулярності концептів. Інтерпретація різних видів концептів, як скриптів, фреймів або схем, є важливою для розуміння природи мовленнєвої поведінки. Наприклад, скрипт водоспаду може бути вивчений через спостереження, досвід або через засвоєння з книг та медіа. Скриптованість пов'язана з приписом ролі в різних ситуаціях, яка є передбачуваною та підготовленою. Аналізуючи дискурс, можна виявити типи концептів, які присутні в комунікації. Зазначені властивості людської свідомості, такі як діалектичність, багатовимірність та активність, спрямовані на зміцнення універсальних характеристик особистості.

Категоризація концептів у класифікаційних типологіях є одним з ключових аспектів концептології, який дозволяє систематизувати та упорядкувати різноманітні ментальні утворення. Цей процес має важливе значення для розуміння структури концептосфери та взаємозв'язків між різними концептами. (Хорошун, 2014, с. 231)

Одним з фундаментальних підходів до категоризації концептів є їх поділ на універсальні та культурно-специфічні. Анна Вежбицька, видатна дослідниця в галузі семантики, зазначає: "Існують концепти, які є спільними для всіх культур, такі як 'добро', 'зло', 'життя', 'смерть', але є й такі, що відображають специфіку певної культури і не мають прямих еквівалентів в інших мовах" (Wierzbicka, 1999, s.221.). Це розмежування є важливим для розуміння як універсальних аспектів людського мислення, так і культурної варіативності концептуальних систем.

У словацькій лінгвістиці також приділяється увага розмежуванню універсальних та національно-специфічних концептів. Наприклад, Ю. Долнік підкреслює: "У словацькій концептосфері можна виділити як універсальні концепти, спільні для багатьох культур, так і специфічні, які відображають особливості словацької ментальності та історичного досвіду" (Dolník, 2010, s.274) Це твердження підкреслює важливість вивчення національно-специфічних концептів для розуміння особливостей словацької мовної картини світу.

Інший важливий аспект категоризації концептів - це їх поділ за сферами людського досвіду. Золтан Кьовечеш пропонує наступну класифікацію: "Концепти можна розділити на базові домени, такі як ПРОСТІР, ЧАС, ЕМОЦІЇ, а також на більш специфічні домени, пов'язані з різними аспектами людської діяльності" (Kövecses, 2008, s.173). Ця класифікація дозволяє структурувати концептосферу відповідно до основних аспектів людського досвіду та пізнання.

У словацькій лінгвістиці також проводяться дослідження, спрямовані на категоризацію концептів за сферами досвіду. Наприклад, Мартін Олоштяк аналізує концепти, пов'язані з часом у словацькій мові: "Аналіз темпоральних концептів у словацькій мові виявляє складну систему уявлень про час, яка включає як циклічні, так і лінійні моделі часу, відображені в мовних структурах" (Ološtiak, 2017, s.142). Це дослідження демонструє, як категоризація концептів за сферами досвіду дозволяє глибше зрозуміти особливості національного світосприйняття.

Важливим підходом до категоризації концептів є їх поділ на абстрактні та конкретні. Рей Джекендофф, відомий лінгвіст і когнітивіст, зазначає: "Абстрактні концепти, такі як СПРАВЕДЛИВІСТЬ або СВОБОДА, часто структуруються через більш конкретні домени досвіду, що відображається в концептуальних метафорах". Це спостереження підкреслює важливість вивчення взаємозв'язків між абстрактними та конкретними концептами. (Jackendoff, 1983, s. 144)

У словацькій лінгвістиці також досліджується взаємодія абстрактних та конкретних концептів. Наприклад, аналіз фразеологізмів, пов'язаних з концептами 'багатство' і 'бідність', виявляє, як ці абстрактні поняття концептуалізуються через конкретні образи та ситуації повсякденного життя, що показує, як абстрактні концепти знаходять своє вираження через конкретні образи в мові.

Ще один важливий аспект категоризації концептів - це їх поділ на прості та складні. Рональд Ленекер у своїй теорії когнітивної граматики стверджує: "Складні концепти формуються шляхом інтеграції більш простих концептуальних структур, що відображається в граматичній організації мови" (Langacker, 2008, s.234). Ця ідея підкреслює ієрархічну природу концептуальної системи та важливість вивчення процесів концептуальної інтеграції.

У словацькій лінгвістиці також досліджуються процеси формування складних концептів. Наприклад, Яна Складана аналізує концепт "дім" у словацькій мові: "Концепт 'дім' у словацькій мові є складним утворенням, яке інтегрує в собі просторові, соціальні та емоційні аспекти, що відображається в багатстві мовних засобів його вираження". Це дослідження демонструє, як аналіз складних концептів дозволяє розкрити глибинні пласти національної культури, закріплені в мові. (Skladaná, Mlacek, Jankovicova, 2005, s.139).

Важливим аспектом категоризації концептів є їх поділ за аксіологічною ознакою. Джордж Лакофф у своїй теорії "втіленого розуму" підкреслює: "Концепти не є нейтральними ментальними утвореннями, вони завжди несуть певне ціннісне навантаження, яке формується в процесі взаємодії людини з навколишнім світом". Це твердження підкреслює важливість вивчення аксіологічного аспекту концептів для розуміння ціннісних орієнтацій певної культури. (Lakoff, 1980, s.242)

У словацькій лінгвістиці також приділяється увага аксіологічному аспекту концептів. Наприклад, аналіз фразеологізмів виявляє ціннісні орієнтації словацької культури, закріплені в концептах, пов'язаних з моральними нормами, соціальними відносинами та життєвими пріоритетами", що показує, як аналіз

аксіологічного аспекту концептів дозволяє розкрити ціннісну картину світу словацького народу.

У словацькій лінгвістиці також проводяться дослідження, спрямовані на аналіз концептів у межах когнітивних доменів. Наприклад, Юрай Ванько аналізує концепти, пов'язані з соціальними відносинами: "Аналіз концептів, що належать до домену СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ, виявляє складну систему уявлень про соціальну структуру та міжособистісні стосунки, закріплену в словацькій мові" Це дослідження демонструє, як аналіз концептів у межах когнітивних доменів дозволяє розкрити особливості соціальної організації та культурних норм, відображених у мові. (Vaňko, 2014, s. 56)

Важливим аспектом категоризації концептів є їх поділ за ступенем абстрактності. Елеанор Рош у своїй теорії прототипів та базового рівня категоризації стверджує: "Концепти базового рівня, такі як 'стіл' або 'собака', є найбільш когнітивно економічними та інформативними, тоді як концепти вищого рівня абстракції, як-от 'меблі' або 'тварина', є менш конкретними, але більш інклюзивними". Ця теорія підкреслює важливість вивчення ієрархічної організації концептів та їх різних рівнів абстракції. (Rosch, 1975, s.111)

Ще одним важливим аспектом категоризації концептів є їх поділ за модальністю сприйняття. Вітторіо Галлезе та Джордж Лакофф у своїй теорії втіленого пізнання стверджують: "Концепти формуються на основі сенсомоторного досвіду і можуть бути пов'язані з різними модальностями сприйняття - візуальною, аудіальною, кінестетичною тощо". Ця ідея підкреслює важливість вивчення сенсорної основи концептів та їх зв'язку з тілесним досвідом. (Lakoff, 1980, s.150)

У словацькій лінгвістиці також проводяться дослідження, спрямовані на аналіз концептів з точки зору їх сенсорної основи. Наприклад, Ева Крошлакова аналізує концепти, пов'язані зі смаковими відчуттями: "Аналіз лексики на позначення смакових відчуттів у словацькій мові виявляє складну систему концептуалізації смакового досвіду, яка відображає культурні преференції та гастрономічні традиції словацького народу" (Krošláková 1993, s.237). Це

дослідження демонструє, як аналіз концептів з точки зору їх сенсорної основи дозволяє розкрити особливості сприйняття та концептуалізації фізичного досвіду в словацькій культурі.

Важливим аспектом категоризації концептів є їх поділ за функціональною ознакою. Чарльз Філлмор у своїй теорії фреймової семантики стверджує: "Концепти можна розглядати як фрейми - структуровані одиниці знання, які відображають типові ситуації та сценарії взаємодії з навколишнім світом". Ця ідея підкреслює важливість вивчення функціональних аспектів концептів та їх ролі в організації знань про світ. (Fillmore, 1976, 26)

Отже, категоризація концептів у класифікаційних типологіях є складним та багатоаспектним процесом, який відображає різноманітні підходи до вивчення ментальних репрезентацій. Від поділу на універсальні та культурно-специфічні концепти до аналізу їх функціональних аспектів, кожен підхід до категоризації розкриває важливі аспекти концептуальної системи. У словацькій лінгвістиці ці різноманітні підходи знаходять своє застосування, сприяючи глибшому розумінню національної концептосфери та її особливостей. Подальший розвиток категоризації концептів може бути пов'язаний з інтеграцією різних підходів та застосуванням нових методів аналізу, що дозволить створити більш повну та детальну картину концептуальної системи словацької мови та культури.

1.3. Співвідношення мовної та концептуальної картини світу

Співвідношення мовної та концептуальної картини світу є фундаментальним питанням у дослідженні словацьких фразеологізмів. Це співвідношення відображає складну взаємодію між мовою, мисленням і культурою народу, яка проявляється у фразеологічному фонді мови.

Мовна картина світу, представлена у словацькій фразеології, є вербалізованою частиною більш широкої концептуальної картини світу. Концептуальна картина світу охоплює всю сукупність знань, уявлень, вірувань

та стереотипів, які характерні для словацького народу. Фразеологізми виступають як лінгвістичні засоби, через які ця концептуальна картина знаходить своє мовне вираження.

Словацькі фразеологізми можна розглядати як своєрідні "згустки" культурної інформації, які кодують у собі особливості національного світогляду, системи цінностей та стереотипів мислення. Вони є результатом тривалого процесу осмислення та категоризації дійсності словацьким народом. Наприклад, фразеологізм *mat' maslo na hlave* (дослівно "мати масло на голові"), який означає "бути винним", відображає специфічне образне мислення словаків та їхнє розуміння концепту вина.

Концептуальна картина світу, відображена у словацькій фразеології, охоплює різноманітні сфери людського буття. Це включає природні явища (наприклад, *leje ako z krhly* - ллє як з відра), соціальні відносини (*byt' v jednom vreci* у значенні «бути однаковими»), емоційні стани (*mat' srdce na dlani* у значенні «бути відкритим»), моральні норми (*kradnúť Bohu čas* у значенні «марнувати час») тощо. Ці фразеологізми виступають засобом вербалізації ключових концептів словацької культури, таких як "дім", "родина", "праця", "честь", "віра" та інші.

У процесі формування фразеологічних одиниць відбувається складна взаємодія мовних та позамовних факторів. Словацькі фразеологізми відображають не лише лінгвістичні особливості мови, але й історичний досвід народу, його традиції, звичаї й обряди. Наприклад, фразеологізм *dostat' sa z blata do kaluže* (аналог українського "з вогню та в полум'я") відображає досвід сільського життя та природні умови Словаччини.

Важливо відзначити, що мовна картина світу, представлена у фразеології, не є точним відображенням дійсності. Вона є результатом інтерпретації реальності крізь призму національної культури та мови. Фразеологізми часто містять образні і метафоричні елементи, які відображають специфіку національного мислення. Наприклад, фразеологізм *byt' v siedmom nebi* (укр.

бути на сьомому небі) відображає не реальний стан речей, а метафоричне уявлення про найвищий ступінь щастя.

Дослідження словацьких фразеологізмів дозволяє виявити як універсальні, так і національно-специфічні риси у концептуалізації дійсності. Багато концептів, виражених у фразеології, мають загальнолюдський характер, але їх мовна реалізація може мати національну специфіку. Наприклад, концепт "багатство" є універсальним, але його вираження у словацькій фразеології може мати особливі риси, як-от у виразі *mat' peňazí ako pliev* (мати грошей як полови).

Словацькі фразеологізми часто базуються на метафоричному перенесенні значення. Це свідчить про образність мислення народу та його здатність створювати яскраві асоціативні зв'язки між різними явищами дійсності. Наприклад, фразеологізм *chodit' ako páv* (ходити як павич) метафорично описує горду, самовпевнену ходу людини.

Важливим аспектом дослідження словацьких фразеологізмів є їх аксіологічна складова. Фразеологічні одиниці не лише називають явища дійсності, але й виражають оцінне ставлення до них, відображаючи систему цінностей словацького народу. Наприклад, фразеологізм *mat' zlaté ruky* (мати золоті руки) виражає позитивну оцінку майстерності та працьовитості.

Когнітивний підхід до вивчення словацької фразеології дозволяє розглядати фразеологізми як засіб концептуалізації та категоризації дійсності. Фразеологічні одиниці відображають особливості сприйняття та інтерпретації світу носіями мови. Наприклад, фразеологізм *byť na konci sveta* (бути на краю світу) відображає сприйняття простору та віддаленості.

Словацькі фразеологізми часто мають національно-культурний компонент значення, який відображає специфіку історичного розвитку та культурного досвіду народу. Це можуть бути посилання на історичні події, фольклорні мотиви, традиційні ремесла тощо. Наприклад, фразеологізм *prešovská jatka* (пряшівська бійня) відсилає до конкретної історичної події.

Дослідження етимології словацьких фразеологізмів дозволяє простежити еволюцію концептуальної картини світу народу. Деякі фразеологічні одиниці

зберігають архаїчні уявлення про світ, які вже не актуальні в сучасній культурі, але залишаються зафіксованими в мові. Наприклад, фразеологізм *bit' na poplach* (бити на сполох) походить від старовинної практики сповіщення про небезпеку.

Важливо відзначити динамічний характер фразеологічної системи словацької мови. Хоча фразеологізми є відносно стійкими одиницями, вони також підлягають змінам, відображаючи трансформації в концептуальній картині світу народу під впливом соціальних, економічних та культурних факторів. Наприклад, поява нових технологій призвела до створення нових фразеологізмів, таких як *byt' v obraze* (бути в курсі справ, дослівно "бути в картині"), що походить від телевізійної термінології (Воробйова, 2011, с. 53–64).

Словацькі фразеологізми відіграють важливу роль у міжкультурній комунікації. Вони можуть бути джерелом непорозуміннь для носіїв інших мов через свою національно-культурну специфіку, але водночас сприяють глибшому розумінню словацької культури. Наприклад, фразеологізм *sediet' na dvoch stoličkách* (укр. *сидіти на двох стільцях*) може бути незрозумілим для носіїв мов, де ця метафора не використовується.

Вивчення словацьких фразеологізмів має важливе значення для лінгводидактики. Засвоєння фразеологічних одиниць сприяє формуванню мовної компетенції та розвитку мовної особистості, яка здатна сприймати та відтворювати національно-культурні особливості мови. Це особливо важливо при вивченні словацької мови як іноземної.

Порівняльний аналіз словацьких фразеологізмів з фразеологічними системами інших мов дозволяє виявити як спільні риси, зумовлені універсальними законами людського мислення, так і відмінності, пов'язані з національно-культурною специфікою. Наприклад, концепт "час" у багатьох мовах асоціюється з грошима, але конкретні фразеологічні вирази можуть відрізнятися.

Таким чином, дослідження співвідношення мовної та концептуальної картини світу на матеріалі словацьких фразеологізмів є важливим напрямом сучасної лінгвістики. Воно дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок мови,

мислення і культури, розкрити особливості національного світогляду словацького народу та сприяє більш ефективній міжкультурній комунікації.

1.4. Фразеологічна картина світу та її роль у репрезентації концептів

Фразеологічна картина світу є важливою складовою мовної картини світу, яка відіграє ключову роль у репрезентації концептів. Вона являє собою сукупність фразеологічних одиниць, що відображають особливості сприйняття та інтерпретації дійсності певним народом. У випадку словацької мови, фразеологічна картина світу є унікальним відображенням національного світогляду, культури та історії словацького народу.

Фразеологізми виступають як особливі мовні знаки, які не просто називають явища дійсності, але й несуть у собі культурно значущу інформацію. Вони є своєрідними "згустками" культурної пам'яті народу, що акумулюють у собі досвід багатьох поколінь.

Роль фразеологічної картини світу у репрезентації концептів полягає в тому, що вона надає мовцям готові образні засоби для вираження складних абстрактних понять через конкретні, часто побутові образи. Наприклад, словацький фразеологізм *mat' niečo za lubom* використовується для вираження концепту "таємний намір" чи "прихований план".

Концепти, репрезентовані у фразеологічній картині світу, часто мають яскраво виражену національно-культурну специфіку. Н. Ф. Венжинович підкреслює, що "фразеологізми є одним з найважливіших засобів вербалізації ключових концептів національної культури" (Венжинович, 2018, с. 99). Наприклад, концепт "праця" у словацькій фразеології може бути виражений через такі фразеологізми як *driet' ako kôň* (працювати як кінь) або *robiť od svitu do mrku* (працювати від світання до смеркання).

Фразеологічна картина світу відіграє важливу роль у формуванні мовної свідомості носіїв мови. Вона надає готові формули для вираження оцінок, емоцій, ставлення до різних явищ дійсності. С. С. Бобинець зазначає:

"Фразеологізми є своєрідними маркерами національної ментальності, що відображають особливості світосприйняття народу" (Бобинець, 1985, с. 55).

Важливо відзначити, що фразеологічна картина світу не є статичною. Вона постійно еволюціонує, відображаючи зміни в концептуальній картині світу народу. Нові фразеологізми виникають для вираження нових концептів або нових аспектів уже існуючих концептів. Наприклад, поява інтернету призвела до виникнення таких фразеологізмів як *byt' online* (бути онлайн) або *surfovat' po internete* (серфити в інтернеті).

Фразеологічна картина світу тісно пов'язана з іншими аспектами культури народу - фольклором, літературою, історією. Багато фразеологізмів мають літературне або історичне походження, що робить їх важливими носіями культурної інформації. О. Ващенко підкреслює: "Фразеологізми часто є своєрідними мікротекстами, які зберігають та передають культурну інформацію від покоління до покоління" (Ващенко та Степанюк, 2016, с. 44).

Дослідження фразеологічної картини світу дозволяє виявити специфіку концептуалізації дійсності певним народом. Наприклад, аналіз словацьких фразеологізмів, пов'язаних з концептом "час", може показати, як словаки сприймають час, які аспекти часу для них найбільш важливі. Фразеологізми типу *čas sú peniaze* (укр. *час - це гроші*) або *čas všetko zahojí* (укр. *час все лікує*) відображають різні аспекти сприйняття часу. Фразеологічна картина світу відіграє важливу роль у міжкультурній комунікації. Знання фразеологізмів та їх культурного підґрунтя є необхідним для повноцінного розуміння мови та культури. З. Добрік наголошує: "Фразеологізми є тим елементом мови, який найбільше потребує культурологічного коментаря при вивченні мови як іноземної" (Dobřík, 2005, s.321–327).

Концепти, репрезентовані у фразеологічній картині світу, часто мають оцінний компонент. Фразеологізми не просто називають явища, але й виражають ставлення до них, що робить їх важливим засобом вираження національної аксіології. Наприклад, словацький фразеологізм *mat' zlaté ruky* (укр. *мати золоті руки*) виражає високу оцінку майстерності та працьовитості.

Фразеологічна картина світу часто базується на метафоричному перенесенні значення. Це дозволяє виразити складні абстрактні концепти через конкретні образи. Наприклад, концепт "труднощі" може бути виражений через фразеологізм *mat' tvrdý oriešok* (мати твердий горішок).

Важливо відзначити, що фразеологічна картина світу не є повним відображенням концептуальної картини світу народу. Вона фіксує лише ті аспекти, які з певних причин стали особливо значущими для мовної спільноти. Тому аналіз фразеологічної картини світу повинен доповнюватися дослідженнями інших аспектів мови та культури.

Фразеологічна картина світу відіграє важливу роль у формуванні мовної особистості. Засвоєння фразеологізмів сприяє розвитку образного мислення, збагачує мовлення, допомагає краще розуміти культурний контекст мови. Це особливо важливо при вивченні мови як іноземної.

Дослідження фразеологічної картини світу має важливе значення для розвитку теорії перекладу. Переклад фразеологізмів часто вимагає не просто пошуку лексичних відповідників, але й передачі культурних конотацій, що робить його складним завданням.

Фразеологічна картина світу є важливим джерелом для реконструкції концептуальної картини світу минулих епох. Багато фразеологізмів зберігають архаїчні уявлення та вірування, які вже не актуальні в сучасній культурі, але залишаються зафіксованими в мові.

Таким чином, фразеологічна картина світу відіграє ключову роль у репрезентації концептів, будучи важливим засобом вербалізації національно-культурної специфіки мовної спільноти. Вона не лише відображає особливості світосприйняття народу, але й активно формує мовну свідомість носіїв мови, впливаючи на їхнє сприйняття та інтерпретацію дійсності.

Дослідження фразеологічної картини світу та її ролі у репрезентації концептів є перспективним напрямком сучасної лінгвістики, який дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок мови, мислення та культури. Це має важливе

значення не лише для теоретичного мовознавства, але й для практичних аспектів міжкультурної комунікації та викладання мов.

РОЗДІЛ 2

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «БАГАТСТВО» І «БІДНІСТЬ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

2.1. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження актуалізації концептів

Концептуальний аналіз – це один з різновидів методів дослідження. В даному випадку, це метод дослідження концептів фразеологізмів у певній мові. Завдяки цьому аналізу, ми можемо побачити як словаки сприймає світ, які культурні, соціальні та психологічні цінності відображають ФО.

У словацькій фразеології концепти «багатство» і «бідність» посідають чільне місце серед актуальних питань, оскільки вони відображають соціально-економічні статуси та напрями суспільства. Тому ми використаємо концептуальний аналіз, щоб зосередити нашу увагу на ці концепти і як вони формують мовну картину світу та як відображає словацька мова матеріальне становище людей.

Почнімо з концепту, що репрезентує «багатство». Часто це йдеться мова про достаток, безтурботне життя та повноти. Наприклад, ФО *má plné vrecká [peňazi]* означають «мати повні кишені (грошей)», символізуючи забезпеченість. Подібний за структурою і семантикою фразеологізм *má plný mešec* буквально передає значення «мати повний гаманець», що акцентує увагу на фінансову стабільність. Також ми можемо сюди віднести вирази *mat' fuky* та *mat' groše*, де вжиті назви грошових одиниць, мають таке саме значення «мати гроші», що підкреслюють фінансові ресурси. Наступна ФО, як *nič tu nechýba, iba/len vtáčie mlieko*, означають «надмірність достатку», людина має все, і нічого їй не бракує.

Фразеологізм *žit' si ako červík v syre*, використовує назви тварини і їжі, що забарвлює його, підкреслюючи значення «безтурботне життя», людина живе у

власному достатку, де все для неї доступно. Зокрема інші приклади - *má dobrú pašu/žatvu*, показують нам «успішне багате життя».

На противагу від «багатства», концепт «бідність» за собою веде цілу низку фразеологічних одиниць, які акцентують на відсутність грошей, тяжке життя та низьке фінансове забезпечення. Завжди існує ідея переживань, депресії та нестачі. Наприклад, фразеологізми *nemat' ani haliera, nemat' ani grajciara, nemat' ani fuka, nemat' šestáka, nemat' ani koruny, nemat' groše, nemat' pátáka*, які мають в структурі назву грошових одиниць, означають «повну відсутність фінансів», людина, яка живе в матеріальній нестачі.

Однак фразеологізм *vyšiel na psí tridsiatok/ deviatok/ drúčik*, мають значення «втратити все, що мали до того». Це описує крайню бідність, безнадійність, падіння та безвихідну ситуацію. Вираз *psota mu z každého kúta vyzerá* має дещо інше значення «навколо бідність», яка всюди слідує за людиною. Тут акцентується стан постійного зубожіння і безперервної боротьби за виживання. Можемо додати сюди ще один фразеологізм *bieda hl'adí do oblaka*, що відображає невідворотність бідності, нестачі, порожнечі тощо.

У деяких ФО також використані образи виснаження та голоду. Наприклад, *psota majster, bieda tovariš*, що означає «важка праця», яка супроводжується бідністю, а вираз *psota majster a hlad kuchár* вказує ще й на голод, який переслідує людину.

Образ тиску та безвиході у *bieda ho priškrela/ prikvačila* підкреслює жорстокість зубожіння, яке тисне на людину з усіх сторін.

Значення «збідніти» мають такі вирази як *zostal na holej dlani ma ostali mu len prázdne vrecká*, які акцентують увагу на те, що людина зненацька збанкрутувала або втратила ресурси. До цього значення так само слід віднести такі ФО як *gazduje od tisíca ku stu/od desiatich k piatim, spadol z koňa na somára a zo šafl'a do šechtára*, що підкреслюють те, як погіршились умови становища для людини, яка мала достаток, а тепер – нестачу.

Деякі фразеологізми мають ще сатиричний характер такі як *má ten peňazí ako žaba srsti / ako na dlani chlpov*, «не мати грошей», що висміює стан при очевидній відсутності будь-яких фінансів.

Проаналізувавши концептуально словацькі ФО, ми глибше зазирнули у культурне уявлення про багатство та бідність та їхню значущість. Ми побачили не лише відображені реалії, а й те, як словаки бачать і класифікують різні стадії матеріального становища, в яких моментах вони відчують комфорт, а в яких іронію, як вони переживають порожнечу/нестачу, а як можуть собі не відмовляти ні в чому. Тому ці фразеологізми є цінним джерелом для дослідження національної картини світу та її принципів світогляду.

2.2. Репрезентація концепту «багатство» і «бідність» в фразеологічній картині світу

Дослідження словацьких фразеологізмів, зокрема тих, що репрезентують концепти «багатство» і «бідність», є важливим напрямком сучасної лінгвістики та лінгвокультурології. Ця тема дозволяє глибше зрозуміти особливості словацької мовної картини світу та культурні цінності, заковані у фразеологічних одиницях.

Репрезентація концептів у фразеологічній картині світу є способом відображення того, як певні культурно значущі поняття (такі як «багатство» і «бідність») закріплюються у колективній свідомості носіїв мови та проявляються в мовленні. Концепти – це узагальнені когнітивні одиниці, що охоплюють складні ідеї, переконання й емоції, пов'язані з певними аспектами людського досвіду. Вони є значущими саме тому, що відображають специфічне світобачення певної спільноти.

Фразеологічні одиниці, як носії культурної інформації, є своєрідними «контейнерами» цих концептів, у яких закладені соціальні, емоційні та моральні конотації, а також історичні реалії. У контексті концептів «багатства» і

«бідності», фразеологізми є своєрідними культурними маркерами, що дозволяють побачити, як словацьке суспільство сприймає матеріальне становище – як бажане, або ж як негативне чи амбівалентне явище. Такий підхід до аналізу фразеологізмів дає можливість зрозуміти не тільки значення конкретних висловів, але й підґрунтя суспільних норм, ставлень та оцінок, які вони несуть.

Аналіз фразеологічних одиниць у репрезентації «багатства» і «бідності»

I. Багатство як образ надміру та повноти

Фразеологізми на позначення багатства в словацькій мові створюють образи достатку, матеріального благополуччя та успішності. Багатство репрезентується як щось, що переповнює або надходить у надлишку: *má plné vrecká peňazí* (мати повні кишені грошей) і *má plný mešec* (мати повний гаманець) є яскравими прикладами фразеологізмів, що підкреслюють наявність великої кількості грошей, які втілюють фізичний обсяг статків; *žiť si ako červík v syre* (жити як черв'як у сирі) виражає життя в достатку та комфорті, що підходить лише заможним людям. Подібні вирази описують безтурботність та насолоду від повноцінного життя; *žiť si ako prasa v žite* (жити як свиня в житі) – ще один фразеологізм, що підкреслює безтурботність і насолоду, яку приносить багатство; *má dobrú pašu* (мати хороше пасовище) і *má dobrú žatvu* (мати добрий урожай) вказують на вдалий добробут, що приходить у результаті успішної праці; *má plné vrecká rozumu* (мати повні кишені розуму) символічно переносить образ багатства на інтелектуальні здобутки, які також сприймаються як ознака достатку; *žiť si ako kráľ* (жити як король) асоціюється з найвищим рівнем розкоші та привілеїв, які асоціюються з багатством.

Такі фразеологізми підкреслюють образ багатства як надміру, що виражається не лише у фінансових аспектах, але й у моральному та культурному

контекстах, де статки можуть бути як результатом праці, так і джерелом легкості й комфорту.

II. Ілюзорність багатства та його сумнівна цінність

Словацька фразеологія також висвітлює іронічне ставлення до багатства, підкреслюючи його уявний характер або відносність. Такі фразеологізми критикують прагнення до надмірного збагачення та застерігають від надмірного оцінювання статків: *má peňazí ako na dlani chlprav* (мати грошей, як волосся на долоні) і *má ten peňazí ako žaba srsti* (мати грошей, як жаба шерсті) демонструють уявність або жартівливу перебільшеність багатства, зображуючи, що насправді статків немає зовсім або їх вкрай мало; *nič tu nechýba, iba vtáčie mlieko* і *nič im nechýba, len vtáčie mlieko* (нічого їм не бракує, тільки пташиного молока) є саркастичними виразами, що акцентують на прагненні до недосяжного. Вони застерігають від надмірного бажання багатства; *žiť na širokej nohe* (жити на широкій нозі) описує прагнення до показної розкоші, часто більше для суспільного схвалення, ніж для реального комфорту *topiť sa v peniazoch* (топитися в грошах) символізує надмірний достаток, що, попри позитивний образ, може викликати амбівалентні почуття – гроші зображені тут як річ, що може обтяжувати.

Ці фразеологізми показують, що багатство в словацькій культурі має й негативний аспект, де матеріальні статки можуть виступати причиною надмірного прагнення або навіть гіперболізованої пустоти.

III. Бідність як постійна нестача та невідворотність

Фразеологізми на позначення бідності часто зосереджені на образах порожнечі, безвиході та хронічної нестачі, яка стає невід'ємною частиною життя.

Бідність представлена як стан, що важко змінити, і вона часто супроводжується глибокими емоціями: *nemat' ani haliera* (не мати ані гелера), *nemat' ani groša* (не мати ані гроша), *nemám ani fuka* (не мати ані копійки) є

фразеологізмами, що вказують на відсутність будь-яких ресурсів, підкреслюючи абсолютну фінансову порожнечу; *žit' o suchom chlebe* (жити на сухому хлібі) і *žit' o vode a chlebe* (жити на воді й хлібі) описують бідність як стан, коли людина змушена виживати на мінімальних засобах для життя; *psota mu z každého kúta vyzerá* (з кожного кута на нього виглядає бідність), *bieda hl'adí do obloka* (біда заглядає у вікно) і *psota mu z každého kúta kuká* (нужда виглядає з кожного кута) відображають постійну присутність бідності, що вказує на безвихідь і невідступність життєвої нужди; *gazduje od desiatich k piatim* (господарює від десяти до п'яти) символізує складне господарювання, що не приносить достатку, а лише веде до подальшого збідніння; *vyšiel na psí deviatok* і *vyšiel na psí tridsiatok* (вийти на собачу дев'ятину / тридцятину) означають, що людина потрапила в стан остаточного зубожіння, втративши всі свої статки.

Бідність у словацькій культурі сприймається як тягар, що невідступно супроводжує людину, позбавляючи її можливості досягти фінансової стабільності.

IV. Бідність як моральний виклик

Бідність також є моральним випробуванням, що може стати джерелом чесноти. У таких фразеологізмах бідність не сприймається виключно як негативне явище, а як випробування, яке розвиває в людині моральні якості: *robit' z núdze cnost'* вказує на здатність людини витримати випробування бідністю та перетворити його на джерело сили; *psota majster, bieda tovariš* (нужда майстер, а біда товариш) підкреслює, що бідність може бути водночас і наставником, що формує характер людини. Така репрезентація фразеологізмів виражає повагу до тих, хто може гідно витримувати матеріальні труднощі; *chudoba i kolače poje* (бідність і пироги поїсть) і *chudoba i pirohy poje* (бідність і вареники з'їсть) підкреслюють думку про те, що в бідності немає марнотратства – люди цінують навіть найменші блага.

Фразеологізми цього типу репрезентують словацьку моральну традицію, яка цінує стійкість і вміння залишатися гідним попри матеріальні труднощі.

V. Соціальні стереотипи про бідність і багатство

Фразеологізми, що відображають соціальні стереотипи, акцентують на мінливості долі й нестабільності матеріального становища, підкреслюючи як невдачі, так і досягнення: *vyšiel na psí deviatok, vyšiel na psí tridsiatok* (вийти на собачу дев'ятину / тридцятину) – фразеологізми, що передають остаточне зубожіння та втрату всіх засобів; *spadol z koňa na somára a zo šafl'a do šechtára* (впасти з коня на осла і з чавуна у меншу посудину) означає різке зниження соціального статусу або втрату привілеїв. Цей вислів передає іронічне ставлення до тих, хто втратив матеріальне становище; *robit' z núdze cnost'* підкреслює повагу до людей, які знаходять гідність у бідності; *príst' na bubon* описує ситуацію банкрутства або крайнього збідніння.

Фразеологізми цього типу підкреслюють взаємозв'язок між бідністю і багатством як станами, що постійно змінюються, підкреслюючи, що кожен може втратити або набути матеріального становища.

Отже, словацька фразеологія багатогранно репрезентує концепти «багатства» і «бідності», відображаючи як матеріальні, так і соціальні та моральні аспекти цих понять. словацька мова використовує широкий спектр лексичних і семантичних одиниць для репрезентації концептів «багатства» і «бідності», часто вдаючись до образних, гіперболізованих і порівняльних виразів. Наприклад, для позначення багатства широко використовуються лексеми, що передають ідею повноти або переповнення, як у фразах *plné vrecká* (повні кишені), *plný mešec* (повний гаманець), які натякають на обсяг і відчутну фізичність статків. Інші вирази вживають слова, що асоціюються з надміром і розкішшю: *žit' na širokej nohe* (жити на широку ногу), *žit' si ako kráľ* (жити як король). Це підкреслює ідею багатства як достатку і комфорту.

Бідність, навпаки, описується лексемами, що вказують на відсутність, порожнечу та нестачу, як-от *nemat' ani haliera* (не мати ані гелера), *prázdne vrecká* (порожні кишені) та *holá dlaň* (голі руки). Ці слова передають безвихідь і обмеженість ресурсів.

Словацька фразеологія також використовує порівняння з негативним або саркастичним забарвленням, щоб показати ілюзорність багатства або його незначність: *peňazí ako na dlani chlrov* (грошей, як волосся на долоні) або *peniaze ako žaba srsti* (грошей, як жаба шерсті).

Таким чином, словацька мова через використання таких слів і порівнянь фіксує культурно закріплені уявлення про багатство як про щось видиме і досяжне, а про бідність — як про стан постійного недоліку, що водночас випробовує моральні чесноти людини.

2.3. Семантична структура та аналіз концептів "багатства" та "бідності" у словацьких фразеологізмах

Фразеологія словацької мови відображає унікальний світогляд людей, їх критичне мислення і культурне уявлення, що притаманні словацькому народу. Завдяки фразеологізмам з концептами «багатства» та «бідності», ми можемо побачити як суспільні та індивідуальні ставлення до цих феноменів яскраво демонструють їхню значущість та вплив на життя людей.

Семантична структура цих концептів дозволить нам виявити, як словацька мова відображає матеріальний стан, соціальну проблему, культурні цінності і все, що може бути пов'язано з достатком або нестачею. Особливості концептів «багатства» та «бідності» у словацьких фразеологізмах можуть полягати саме на семантичному аналізі, де ми можемо глибше зануритись у світосприйняття словаків.

Аналіз семантичної структури лексем "багатство" і "бідність" починається з визначення їх основних значень та етимології. У словацькій мові лексема "bohatstvo" (багатство) походить від праслов'янського кореня *bogъ, який первісно означав "доля, щастя". Це етимологічне коріння вказує на глибинний зв'язок між поняттями багатства та благополуччя в слов'янській мовній свідомості.

Лексема "bohatstvo" у словацькій мові має кілька основних значень, включаючи велику кількість матеріальних цінностей і грошей, достаток і розкіш, а також значну кількість чогось цінного в переносному значенні. Крім того, вона може стосуватися природних ресурсів країни або регіону.

Лексема "chudoba" (бідність) походить від праслов'янського *chudъ, що означало "малий, слабкий," що вказує на первісне сприйняття бідності як стану слабкості або недостатності. "Chudoba" має такі основні значення: відсутність достатніх матеріальних засобів для життя, бідні люди як соціальна група, убогість і недостатність у переносному значенні, а також стан нужденності й злиднів.

Окрім цього семантична структура лексем "bohatstvo" і "chudoba" у словацькій мові характеризується значною полісемією, що відображає складність і багатогранність цих понять у свідомості носіїв мови. Ці лексеми не лише позначають матеріальний стан, але й несуть у собі важливі культурні та соціальні конотації, відображаючи глибші аспекти світогляду та менталітету.

Концепт «багатство» насичений різними особливостями. Здебільшого це ідея повного забезпечення, надмірності, доступності усіх матеріальних ресурсів, відчуття безпеки тощо. На противагу як концепт «бідність» демонструє депресивний стан нестачі, постійного зубожіння, переживань, матеріальних труднощів та надію, що настане «завтра».

2.3.1. Метафоричні моделі у фразеологізмах з концептом «багатство»

Фразеологізми, які позначають «багатство» у словацькій мові, як правило, мають безліч метафоричних моделей, які за основу беруть образи достатку, надміру, розкоші, повноти, дорогоцінних речей тощо. Ми розглянемо декілька метафор, які постають перед нами в образах повноти, високого статусу, харчових продуктів та золота, щоб зрозуміти як ФО відображають не лише матеріальний достаток, але й культурне уявлення «багатства» як про досягнення, що забезпечує людину комфортом та стабільністю.

Тому перед нами 5 метафоричних моделей концепту «багатство»:

❖ **Метафора повноти і надміру.**

У словацькій фразеології, як ми вже зрозуміли, концепт «багатство» виражається через образ або символ надлишку, чогось надмірного, переповненого, повноти тощо. Тобто фразеологічні одиниці прямо відображають «багатство» як щось, що «переповнює» людину, здебільшого у фізичному плані. Часто це йдеться про надлишковий обсяг матеріальних ресурсів, чого цілком хватить людині, щоб покрити базові потреби і ще залишається надміру.

Тому ми розглянемо з вами наступні ФО, які нам продемонструють цю надмірність в уявленні словаків:

- ***má plné vrecká***: фразеологізм передає образ грошей/монет, які буквально переповнюють кишені, що означає матеріальне забезпечення, благополуччя через фізичний обсяг. Зворот «кишені, переповнені грішми» символізують легкодоступність багатства, оскільки переповненні кишені додають сприйняття того, що завжди під рукою, і те, що можна завжди відчутти на дотик;
- ***má plné vrecká peňazí***: перед нами постає варіація попереднього фразеологізму, але його прикрашає додатковий акцент на «гроші», що

більш конкретизує і звертає нашу увагу на грошовий аспект, що переповнює кишені. Це і підсилює значення доступності матеріальних ресурсів для будь-яких потреб, у будь-який час та у бідь-яких обставинах;

- ***mat' plné vrecká grošov***: цей фразеологізм так само є видозмінним варіантом попереднього. Оскільки він доповнений словом «гріш» (у множині), це так само конкретизація тільки вже вказує увагу на конкретну грошову одиницю. За значенням вони однакові;
- ***má vrecká plné zlata***: фразеологізм набуває нове слово «золото», що символізує найбільшу цінність, тим самим підкреслюючи найвищий соціальний статус та безперервний дохід, який гарантує фінансову стабільність;
- ***má plný mešec***: цей фразеологізм вже використовує нове слово «гаманець», на противагу від попереднього, де були використані «кишені». «Гаманець» уособлює річ, в якій зберігають гроші/монети. Тому наповнений гаманець символізує не лише надмірне забезпечення, а й «порядок», оскільки гроші знаходяться у своєму місці і людина може використати свої ресурси з легкістю та в будь-який момент;
- ***má plný mešec grošov***: варіант попереднього фразеологізму з доповненням слів «гріш» (у множині), що більш акцентує на грошовий вміст гаманця за цінністю. Значення є подібним до попереднього – «мати багато грошей»;
- ***má peniaze ako železo***: фразеологізм виражає метафору багатства через образ «заліза», що передає відчуття доступності, стійкості і міцності. Тим самим символізує надійність багатства і стабільність ресурсів у великій кількості;
- ***mat' tol'ko peňazí, že ich ani nespočítaš***: цей вираз підкреслює лиш багатство, яке неможливо підрахувати, тобто незлічене фінансове забезпечення, символ абсолютного достатку;

- ***mat' peňazí ako pliev:*** фразеологізм використовує слово «полова» як образ природнього ресурсу, коли залишки після обробки зерна залишаються у великій кількості, що акцентує увагу не лише на надмірне багатство, а й на невичерпний ресурс;
- ***žiť si v prebytku:*** цей фразеологізм передає образ надлишку, що буквально означає «жити в надміру». Тобто він акцентує увагу на те, що життя людини сповнене більшим ресурсом ніж вона того потребує. Це є символ комфорту і легкості у щоденному житті;
- ***má dobrú pašu:*** тут вже бачимо інший компонент «пасовище». Фразеологізм відображає образ багатства через природній ресурс, такий як «пасовище» - місце, де худоба знаходить ресурси (тобто їжу) стільки скільки їй потрібно і ще більше. Тому цей компонент символізує стабільність і достаток. Тобто людині доступні необхідні ресурси, якими вона може забезпечити своє життя і більше;
- ***žiť si ako červík v syre:*** ФО використовує порівняння «жити як черв'як в сирі», де компонент «сир» символізує джерело достатку. «Багатство» зображене тут так само як щось відчутне і те, що оточує людину, забезпечуючи її комфортом та безтурботністю;
- ***má plnú truhlicu peňazí:*** тут використане слово «скриня», яку переповнюють гроші, тим самим асоціюючи «накопичення». У словацькій культурі «скриня» символізує сімейний добробут та спадщину, у фразеології, з концептом «багатства», символізує ще й накопичені ресурси, підкреслюючи значний рівень достатку, який зберігається в передається з покоління в покоління;
- ***má plné vrecká rozumu:*** перед нами постає цікавий фразеологізм, оскільки тут присутній компонент «розум», що вказує не на матеріальну цінність, а на духовну та моральну. У словацькій культурі ми можемо зустріти, що

фізично багата людина, багата і на свій духовний світ, що є не менш важливим ніж фінансове становище, і цей розум він є в надміру;

Метафора повноти і надміру у словацькій фразеології та культурі показали нам глибоке значення, оскільки описують не лише достаток, а й цінності суспільства, для якого фінансове забезпечення і доступність матеріальних ресурсів є символами комфорту та надійності.

Такі ФО зазвичай використовуються в побуті, що зацентувати матеріальний стан чи соціальний статус, тим самим відображаючи уявлення людей про багатство як про щось «видиме» і «відчутне».

❖ **Метафора рідини**

Метафора рідини, яку ми розглянемо у словацьких ФО відображає «багатство» як ресурс, який може заповнювати простір навколо людини як вода або рідина, в якій можна «купатись» чи «плавати». З цією метафорою, уявлення про багатство підсилюється акцент на безмежну і невичерпну субстанцію, що оточує людину і є доступною в безмірній кількості.

Рідина також є образом «плинності», що передає опису багатства ідею постійності, бо вона приймає будь-яку форму і заповнює будь-який простір:

- ***kúpat' sa v peniazoch***: фразеологізм описує багатство у вигляді рідини, в якій можна буквально «купатися», що передає надмірність і задоволення матеріальних потреб. Вираз тим самим передає образ насолоди від багатства та розкоші;
- ***plávat' v peniazoch***: це варіант попереднього фразеологізму, що використовує синонім «плавати», що передає образ багатства як середовища, в якому людина може перебувати, неначе у воді. Тобто невичерпність ресурсів огортає людину, як вода у відкритому морі;
- ***topit' sa v peniazoch***: ФО використовує компонент «тонуть», як символ безмірного багатства. В якому буквально, людина може втонути. Цей образ

гіперболізує надлишковість, перенасичення розкоші і проблеми з утриманням такого надміру;

- *peniaze tečú*: фразеологізм використовує компонент «текти», що символізує потік, який постійно рухається і не зупиняється, що передає образ багатства як безкінечний доступ та безперервне поповнення ресурсів. На цьому базується уявлення про гроші, як ресурс, що забезпечує людину фінансову стабільність і впевненість у майбутньому;
- *tečú ti peniaze*: варіація попереднього фразеологізму, що доповнений особливим займенником «він», у давальному відмінку, однини, що більш конкретизує факт, кому «течуть», надходять кошти;
- *žit' si ako žaba vo vode*: фразеологізм містить два компоненти «жаба» та «вода», що передають образ багатства, як середовище, яке оточило людину з усіх сторін, матеріальними благами, ресурсами та достатком, що символізує безкрайне забезпечення.

Метафора рідини має певну ідею і посил в тому, як словацька культура використовує її для опису багатства наче постійний дохід та доступ до ресурсів, використовуючи образ течії, рідини чи субстанції, яка огортає людину. Подібні ФО також відображають «плинність» багатства, оскільки воно постійно надходить і готове до використання.

❖ **Метафора висоти та соціального статусу**

Метафора висоти та соціального статусу найтісніше пов'язана з концептом «багатства» у словацькій фразеології. Вона підкреслює значущість статусу, піднесення над іншими, повагу, репутацію, привілеї тощо.

Такі фразеологізми відображають багату людину як та, що стоїть вище за інших, яка досягла престижного статусу і живе в умовах, які не кожен може собі дозволити:

- ***žiť na vysokej nohe***: фразеологізм відображує «багатство» як розкішне життя. Він описує людей, які витрачають свої кошти і не переживають про поповнення запасів. Компоненти «високий» і «нога» асоціюються зі стилем одягу та взуття знатних людей, що символізують високий соціальний статус. Тобто висота тут демонструє схильність до показного витрачання ресурсів;
- ***žiť si ako kráľ***: цей фразеологізм використовує порівняння, аби краще відобразити зміст «багатства». «Жити як король» буквально означає найвищий соціальний статус, який має і владу і незлічені багатства. Людина має доступ до всіх можливих привілеїв і розкоші, що підкреслює висоту над іншими;
- ***byt' na koni***: ФО використовує образ тварини, «коня», щоб підкреслити «багатство» зі сторони поваги та стабільності, оскільки кінь асоціюється в історії зі знаттю та її привілеями, які надають перевагу, вказуючи на фінансову забезпеченість, успіх та статус;
- ***byt' na výšni***: цей фразеологізм символізує людину, яка перебуває на вершині, яка користується повагою, має привілеї, і її завжди видно. Компонент «місце, де світить сонце» асоціює «багатство», як щось, до чого треба буквально «підніматись». Тому людина, яка вже піднялась, відчуває себе в центрі уваги, що робить її вищою над іншими;
- ***dostat' sa na vrchol***: дечим цей фразеологізм перегукується з попереднім, оскільки він теж вказує на образ «вершини» як на точку опори для централізації всієї уваги, пошани, що робить людину впевненою у своїх силах та особливо у своїх фінансових можливостях. Тому «вершина» - це символ особливого місця у соціальному статусі, яке відноситься до найвищого, а людина на цій вершині отримує шалений успіх у визнанні суспільства;

- ***byť na piedestáli:*** ще один за подібністю фразеологічний вираз, який вказує на висоту статусу. Однак тут вже ми бачимо компонент «п'єдестал», що надає фразеологізму іншого характеру. Образ «п'єдесталу» - це символ почесного місця, яке супроводжується забезпеченням матеріального статусу, публічним визнанням, соціальним престижем та владою, що буквально робить цю людину вищою над усіма;
- ***žiť si na vysokej úrovni:*** простий фразеологізм, який вказує на високий рівень життя. Саме компонент «рівень» - є символом поділу соціального статусу на низький, середній та високий. Тому «багатство» тут відображає певний престиж і присутність ресурсів, недоступних для інших;
- ***postavit' sa na vysoké miesto:*** ФО вказує нам людину, яка самотужки зайняла високе місце у суспільстві, що означає не лише, що вона багата, а й те що вона розбагатіла, тобто здобула чимале матеріальне становище, отримала престиж та пошану від суспільства, що дозволило їй «піднятися» над іншими.

На основі аналізу ФО, ми бачимо, що метафора висоти та соціального статусу показує, що «багатство» - це часто піднесення над усім, привілеї, пошана, суспільне визнання, здобуття високого статусу, успіху та престижу людини.

❖ **Метафора їжі та поживних продуктів**

Цей пункт зосереджений на метафорі їжі та продуктів, що передає образ «насиченості» та «ситості». Ці образи напряду відображають безтурботне життя та надлишкове забезпечення.

Багатство асоціюється з благополучним життям, де можна дозволити собі будь-які продукти і ніколи не залишатись голодним, чого собі не можуть дозволити бідні люди, які не мають такої розкоші:

- ***žiť si ako prasa v žite:*** фразеологізм використовує компоненти «поросся» і «жито», що символізують абсолютне забезпечення, без потреби важкої

праці та обмежувати себе в чомусь, тобто людина немає обмеження у своїх ресурсах;

- ***žit' si ako červík v syre***: звісно сюди ми віднесли вже знайомий нам фразеологізм, який згадувався вище у метафорі повнити і надміру;
- ***žit' si ako syr v masle***: ФО використовує компоненти «сир» і «масло» як поживні та калорійні основні продукти, що кожен собі дозволити не може їх придбати. В той час вони символізують не лише ситість, а й розкіш, середовище комфорту;
- ***žit' si ako syr v medu***: фразеологізм є варіантом попереднього, лише тут заміна компонентів – «мед», що є символом насолоди та розкоші, оскільки так само бідна людина не зможе забезпечити себе таким продуктом. Тому образ багатства тут цілком очевидний, багате життя – це «солодке» життя;
- ***mat' maslo na chlebe***: фразеологізм передає забезпеченість необхідних потреб завдяки компонентам «масло» та «хліб», де останній – є базовим продуктом;
- ***žit' na chlebe s maslom***: варіант попереднього фразеологізму;
- ***jest' ako pán***: вираз показує нам образ багатого людини, пана, який на столі має не лише «хліб» та «масло», а явно трохи більший і дорожчий раціон та меню, що символізує самодостатність, ситне життя, високий статус та ресурси на отримання такої їжі;
- ***mat' dobrú žatvu***: цей фразеологізм використовує природний ресурс, що використовує людина - «врожай», що передає образ багатства як забезпечення продуктів та успішного бізнесу. «Врожай» - це символ великих статків, необмеження використання ресурсів та достаток;
- ***jest' koláče***: ФО має компонент «пиріг», що являється святковим десертом, який аж ніяк не є базовим у щоденному житті. Завдяки образу десерту, багатство вважається як чимось святковим, що є досить на високому рівні;

- ***žiť si ako maslo v perníkoch***: цей фразеологізм підкреслює комфорт і поживність, якими огорнуте життя заможної людини. Масло в пряниках символізує щось цінне, додаткове і приємне, що оточує людину з усіх боків, роблячи життя повним і ситим;
- ***žiť si ako torta na stole***: фразеологізм посилює образ багатства як символ свята та радості завдяки компоненту «торт», що передає святковий настрій і центральну увагу, оскільки він не є базовим продуктом, а його можна побачити і скуштувати лише на особливих подіях. Порівняння з такою людиною, передає образ насолоди багатим життям;
- ***žiť si ako kráľovská torta***: подібний фразеологізм до попереднього має додатковий компонент «королівський», що вже є образом найвищого рівня багатства, і це лише посилює акцент на багате життя, де можна собі дозволити стільки солодощів, скільки влізе;
- тут королівський торт символізує не лише ситість, а й вишуканість, статусність. Жити як королівський торт означає жити в умовах, де є все найкраще, розкішне і доступне, як у королівській родині;
- ***mat' kašu na stole***: вираз передає образ базового забезпечення, оскільки компонент «каша» - це символ постійного мінімального та базового достатку. Каша – це основна страва на столі, яка показує вже рівень вище нижчого, однак символізує багатство як щось базове та стабільне;
- ***jest' ako prasa***: перед нами фразеологізм, який має порівняння, що є основою контексту багатства як достатку, в якому людина може пирувати та їсти досхочу;
- ***mat' chleba na šunku***: ФО також є варіантом фразеологізмів з компонентом «хліб», однак нашу увагу тут звертає другий компонент «шинка», що є не дешевим продуктом, який може собі дозволити будь-хто. Тим самим це є символ достатнього забезпечення і надміру, що можна собі дозволити витратити кошти на дорожчі продукти.

Метафора їжі у словацьких фразеологізмах акцентує увагу на ситість, достаток, необмеження, яке може забезпечити «багатство», а також на символічне благополуччя, де людина отримує доступ до найкращих умов життя і не має потреби аби себе в чомусь обмежувати.

У фразеологізмах були використані продукти та їжа, які на думку словаків є базовими для хорошого життя і дорогими – для вищого. Наприклад, були згадані компоненти «хліб», «масло», «сир», «шинка», «пиріг», «торт» та «мед». З них не всі люди можуть собі дозволити придбати для власної насолоди, але тим самим інша сторона, може не лише дозволити собі їх купити, а й насолоджуватись і не відмовляти собі в кількості спожиття цих продуктів.

Метафора їжі та продуктів репрезентує образ «багатства» як стан насолоди та надлишку, ніж цього потребує забезпечення основних потреб. Образ їжі передає необмежену можливість використовувати усі ресурси і не переживати про їх поповнення. Ось таким чином, метафора їжі та продуктів описує уявлення словаків про багатство.

❖ **Метафора золота, коштовних речей та грошей**

На завершення нашого аналізу за метафоричними моделями, перед нами постає останній пункт – метафора золота, коштовностей та грошей, що формує у словацьких фразеологізмах образ багатства як чогось рідкісного, цінного, важливого, що надає людині впевненості у своїх привілеях та високому статусі.

У словацькій культурі золото – є символ цінності, а гроші – обов'язкові матеріальні ресурси, що забезпечують людині стабільність і впевненість у майбутньому:

- *sedieť na zlatom vajci*: фразеологізм використовує компонент «золоте яйце» як символ вигідного надбання чи прихованого багатства, що постійно забезпечує дохід. Як і в казках, так і у фразеології «золоте яйце» - є символ великої цінності, рідкісного ресурсу, який можна використати для забезпечення безтурботного життя;

- ***žit' ako zlato na vankúši***: образ золота в цьому фразеологізмі підкреслює стан абсолютного комфорту та безтурботності, завдяки компоненту «подушка», яка символізує не лише комфорт, а й насолоду;
- ***byt' bohatý ako Krézus***: фразеологізм має непрямий дотик до компонентів коштовностей, оскільки тут є компонент «Крез», а це лідійський цар, що славився своїм багатством. Тому ми віднесли цей фразеологізм до метафори золота та грошей, оскільки він є популярний у вживанні в словацькому оточенні. До того ж сягає коренями до античної історії;
- ***mat' mešec plný grošov***: фразеологізм використовує компонент «гаманець» тат «гріш» (у множині), що вказує на грошові накопичення, тобто акцентують на накопиченому багатстві, яке завжди під рукою;
- ***mat' peňazí ako železa***: цей фразеологізм використовує порівняння кількості грошей з міцним матеріалом – залізом, що уособлює стійкість та стабільність багатого життя;
- ***mat' vrecká plné zlata***: цей фразеологізм прямо вказує на багатство через образ золотих монет або коштовностей, які буквально заповнюють кишені людини. Образ «повних кишень» символізує надмірність та доступність ресурсів, які завжди можна витратити на власні потреби;
- ***peniaze tu padajú do lona***: ФО передає образ багатства як те, що людина отримує з легкістю, і гроші тут символізують успіх та легкодоступність матеріальних благ, і підкреслюють стабільність у майбутньому;
- ***žit' pod zlatou strechou***: фразеологізм уособлює образ захищеності та комфорту завдяки компоненту «золотий дах», що є символом хорошої домівки, в якій нічого не бракує для умов життя людини. Тобто вона живе у прекрасних умовах, де спокій та безтурботність їй абсолютно гарантоване;

- ***mat' plný truhlicu peňazí***: цей фразеологізм показує багатство через образ скрині, яка повністю наповнена грошима або цінностями. Скриня символізує накопичене багатство і стабільність, яку забезпечує довготривале збереження статків.

Отже, метафора золота, грошей та інших коштовностей показали нам уявлення про багатство словаків, чия основа – це є надійність, цінність та рідкісний ресурс. Це додаткові привілеї, високе становище та життя в комфортних умовах тощо. У аналізі ми замітили також часте використання слів-компонентів таких як «золото» та «гроші», що є основою цього аналізу.

2.3.2. Метафори нужди і недостачі в образах бідності

У попередньому пункті ми обговорили уявлення про багатство через метафори концепцій. Тепер розглянемо метафоричні моделі концепцій бідності у словацьких фразеологізмах. Метафори щодо бідності словацькою мовою створюють образи порожнечі, повного відсутності засобів для існування та неспроможності задовольнити хоча б найменші потреби. Ці фразеологізми передають глибокий стан нестачі людини та демонструють неможливість забезпечити хоч б мінімальне життя, безпеку і комфорт. Бідність сприймають як щось постійне, те, що неодмінно станеться, те, що вимагає багато зусиль, що це подолати.

Проаналізуємо ФО за 4-а метафоричними моделями: відсутність ресурсів, порожнечі, нестачі та потреби, крайнє зубожіння та соціальна нестабільність.

❖ Метафори повної відсутності ресурсів

Тут ми розуміємо, що йдеться про аналіз фразеологізмів, які відображають бідність як повну відсутність будь-яких матеріальних ресурсів, які можуть забезпечити життя, акцент направлений на стан безвиході, коли людина

матеріально не може забезпечити своє життя. В більшій мірі, тут присутні частини грошей, монет та назви інших грошових одиниць:

- *nemat' ani koruny* - цей фразеологізм відображає крайню бідність через відсутність дрібної грошової одиниці – крони. Відсутність «крони» для словаків та чехів символізує глибоку нестачу, де відсутнє найменше фінансове забезпечення;
- *nemat' päťáka* - використання п'яťака як символу мінімальної суми, оскільки п'яťак – це дрібна монета, що оцінюється як 10 гелерів, ще угорської валюти, акцентує увагу так само низький фінансовий стан людини. Цей фразеологізм відображає нездатність людини віднайти навіть незначну суму/копійки, що вже представляє повне зuboжіння;
- *nemám ani fuka* - тут «фук» - розмовне слово, фразеологізм вказує на середню бідність, коли людина просто не має грошей;
- *byt' bez groša* - «гріш» - це срібна монета, яка масово карбувалась, і як символ найпопулярнішої монети, яку могли собі дозволити всі, це вказує нам на стан людини без жодної фінансової підтримки;
- *nemat' ani haliera* - ми вже раніше згадували, що п'яťак – це 10 гелерів, а гелер відповідно має меншу цінність, тому цей фразеологізм описує саме крайню бідність, коли людина не має навіть найменшої грошової одиниці для покриття базових потреб. Відсутність гелера у цьому виразі символізує символічний «нуль», вказуючи на абсолютну фінансову незабезпеченість.

❖ **Метафори порожнечі**

Ці фразеологізми наголошують на порожнечі як один зі символів бідності, де кишені та гаманці - порожні, підкреслюючи відсутність засобів для забезпечення найнеобхідніших потреб:

- *mat' prázdne vrecká* - фразеологізм, що вказує на порожні кишені, відображає метафору відсутності будь-яких матеріальних ресурсів.

Порожні кишені символізують не лише фінансову нестачу, але й стан, коли людина постійно стикається з проблемою відсутності грошей;

- *mat' mešec plný pavučí* - цей фразеологізм символізує не просто порожній гаманець, а гаманець, який вже давно пустує. Павутиння в гаманці підкреслює, що грошей у ньому не було вже дуже довго, а бідність постійно переслідує людину.

❖ **Метафори постійної потреби**

Фразеологізми, що передають ідею постійної потреби, акцентують увагу на те, як бідність не покидає людину та не дає їй вибратися з неї:

- *psota mi z každého kúta hľadí/ psota mi z každého kúta vyzerá* - цей фразеологізм використовує образ «бідності», як істоту, яка завжди буде спостерігати за людиною, очікувати її на кожному повороті і вона завжди буде знати де її знайти. Це передає безвихідну ситуацію і відсутність можливості втекти від цього стану;
- *bieda hľadí do oblaka*: біда тут намагається ввірватись в життя людини, породжуючи постійні матеріальні труднощі. Образ вікна акцентує нашу увагу на безперервну невідому близькість, яка завжди «стоїть поруч» і готує нові неочікувані перешкоди для людини;

❖ **Метафори зубожіння**

Образи крайнього зубожіння підкреслюють безпомічний стан, у якому людина перебуває, коли втратила все, що мала. Такі фразеологізми відображають ситуацію, коли бідність все ближче і ближче захоплює і так занедбане життя людини, через постійні невдачі або втрати:

- *vyšiel na psí deviatok або vyšiel na psí tridsiatok* - ці фразеологізми використовують образи «дев'ятої/тридцятої» частини врожаю, що виплачувалась орендодавцю як орендна плата в натуральній формі. До того ж використане слово «собачий». Тому цей вислів набуває ще більш

глибоко розуміння «бідності», де ми розуміємо, що людина втратила все, що мала, в якому вона знаходиться стані і в якій безвихідній ситуації, залишившись без жодної підтримки;

- *vyjst'/príst'/dostat' sa na mizinu* - у цьому фразеологізмі слово «mizina» в словацькій мові не означає «мілину», воно використовується у фразеології лише, щоб передати стан бідності. В даному випадку, ФО означає втратити маєток. Тобто ми бачимо з попереднім фразеологізмом, значення, що людина втратила все, можна доповнити і цим виразом, що вона втратила дах над головою;
- *gazduje od desiatich k piatim* - цей фразеологізм описує поступову скруту, використовуючи числівник з більшого значення до меншого. Тут відсутня стабільність постійного доходу, і ми розуміємо, що людина все більше і більше наближається до стану зубожіння;
- *príst'/vyjst' na bubon* - цей фразеологізм має значення втратити майно, що також підкреслює безпорадність. Образ «барабану» є своєрідним символом гучності цієї ситуації, наскільки людина відчайдушно переживає свій стан;

Проаналізувавши декілька ФО, ми можемо звернути увагу, що практично всі мають подібне, або навіть і однакове значення. Однак, детальніше розглянувши метафоричні моделі, ми знайшли і багато відмінного між усіма фразеологізмами з концептом «бідності».

У словаків все таки є конкретний метафоричний образ цього концепту, який здебільшого позначає матеріальну скруту, але аж ніяк не духовне зубожіння. Проте, ми також бачимо, що в них присутнє і уявлення про надприродну здібність «бідності» переслідувати людину, як тягар або прокляття.

2.4. Порівняння багатства та бідності як контрастних концептів

Словацька фразеологія насичена багатьма одиницями, які позначають найактуальнішу тему всіх років – «багатство» та «бідність». Ми з вами розглянули детально метафоричні моделі кожного концепту, і щоб глибше пізнати як світогляд словаків трактує психологічний стан, життєві реалії та матеріальне становище людей через ФО, що позначають бідність та багатство, нижче подане порівняння на основі 4 категорій: моральність, емоційність, соціальність, тимчасовість/постійність.

I. Моральне забарвлення

У словацькій фразеології, концепти «багатство» та «бідність» несуть за собою і деякі норми моральності. Фразеологізми, що позначають «багатство» мають здебільшого позитивний настрій, однак іноді ми зустрічаємо іронічне забарвлення чи осуд і означає, що наслідок надмірного прагнення до матеріального достатку, постає у вигляді моральних компромісів.

Наприклад, низка ФО з компонентом *groš*, є забарвленні іронічним відтінком, оскільки «гріш» - це масова дрібна срібна монета, і використання цього слова у фразеології стосовно значення «багатства», цілком приймає негативне моральне значення:

hladný na groš – йдеться про людину, яка є скупюю і постійно прагне грошей, дослівно «голодний на гріш»;

držat' groše – триматись за кожну монету, але тут йдеться не про те, що людина економить кожну копійку, щоб вижити, а навпаки, заощаджує аж до скупості;

každý groš tri razy [v ruke] obráti – фразеологізм забарвлений настільки жадібним настроєм, що в прямому сенсу означає, що людина не може себе заставити навіть подумати про те, щоб поділитись зі своєї кишені;

trásie sa za grošom – вираз забарвлений знеціненими моральними цінностями, коли мова йде про скупу людину, якій все мало;

za groš by hnal do Pešti voš/za groš by si dal koleno vrtat'/prevrtat' – ці два фразеологізми передають значення, що людина ладна піти на все ради грошей, що протидіє моральним принципам;

judášsky groš – бачимо тут ФО пов'язана з біблійною тематикою, і в даному випадку значення таке ж саме, нагорода за зраду, але є ще інше значення, що людина нечесно заробила собі на життя, так само не являється моральним вчинком.

На противагу від «багатства», концепт «бідність» у фразеологізмах відображає негативне моральне забарвлення лише через нужду, біду та безвиході.

Наприклад, візьмемо так само низку ФО зі словом «*groš*», але які вже описують не багате життя:

žobrácky groš – цей фразеологізм використовує значення, що людина має низьке фінансове забезпечення, володіє малою сумою грошей, і це відноситься до низької стадії бідності, оскільки вона все таки ще має якусь суму грошей у себе в кишені;

byt'/ostat' bez groša; nemá ani groša; deravý groš – тут ми бачимо, що людина вже втратила своє майно, і вона взагалі не має грошей, оскільки тут використаний компонент «гріш», фразеологізм забарвлений високою стадією бідності, що передає більш співчутливий настрій зі сторони моральності, а не як негативний;

smrdieť grošom – цей вираз вже представляє собою іронічне забарвлення, що і означає бути цілком без гроша, однак тут ми відчуваємо все таки складну скруту людини, якій приходитья жити в такій безвихідній ситуації.

Тобто, «багатство» несе в собі більше аморальності, наслідки негативних думок та надмірних прагнень, так як «бідність» в прямому сенсі залишається у безвиході, і ми відчуваємо більше співчуття ніж осуд з боку наших моральних принципів.

II. Емоційні відтінки та внутрішній стан

Як і кожна людина, словаки так само переживають різні ситуації, в них закладена теж емоційна палітра від відчуття «на сьомому небі від щастя» до прагнення «провалитись крізь землю» зі сорому. І завдяки різноманітності фразеології, вони передають свої почуття, емоції, внутрішні переживання через численне використання сталих виразів.

Концепт «багатство» у словацькому світогляді має відчуття як щось добре, комфортне, безпечне. На прикладі кількох ФО, ми розглянемо детальніше, як вони передають емоції та стан людини:

mat' sa/ žit' si ako červík v syre – фразеологізм відкриває нам позитивну емоційність, тут ми бачимо порівняння з маленьким черв'ячком в сирі, де він наїдається досхочу, так само і людина, вона може собі дозволити будь-яку їжу, і не голодує;

nič im nechýba, len/iba vtáčie mlieko – цей вираз вже, конкретно вказує на достаток, що людина дійсно має абсолютно все, їй нічого не бракує, ні їжі, ні грошей, ні інших матеріальних благ. Тобто ми розуміємо, що людина себе почуває забезпеченою і в безпеці;

žit' si ako kráľ – жити як король, дійсно цей фразеологізм відображає мабуть не тільки фізичний достаток, а й внутрішній світ людини. В короля є все, він може собі все дозволити, в нього є влада і гроші тощо. Людина себе почуває незламною, вільною та владною.

Зі сторони концепту «бідності», навряд чи ми можемо зустріти таку саму позитивну енергію, оскільки цей концепт завжди являє собою біду, нужду,

скруту тощо. Щоб краще зрозуміти внутрішній світ бідної людини, ми розглянемо наступну низку ФО:

nemat' ani haliera – оскільки тут використане слово «гелер», ми розуміємо, що це висока стадія бідності, коли людина навіть копійки не має. Тобто емоційно вона настільки подавлена, що може і звикла до такого стану, її внутрішній світ вже давно десь тримається лише на дні її скрути;

má ten peňazí ako žaba srsti/ ako na dlani chlпов – ми бачимо іронічне забарвлення цього сталого виразу, оскільки тут достаток людини порівнюється з тим, що вона настільки багата як жаба багата на шерсть, чи людська долоня – на волосся. Це означає, що людина не має достатку, грошей та живе дуже бідно, однак тут все таки можна віднести ці вирази до іронічної емоційності людини. Мабуть вона змирилась з таким становищем і живе далі як тільки може, щоб вижити;

chodit' o žobráckej palici – звідси ми можемо зрозуміти, що йдеться про людину, яка не має іншого виходу як йти і жебракувати, просити милостиню. Життя такої людини виглядає як необхідність вижити, вона ні на хвилину не зможе насолодитись сонцем чи квіткою, оскільки її першочергова мета – вижити;

vyšiel na psotu – цей фразеологізм дечим відрізняється від інших. Оскільки тут йдеться мова про те, що людина збідніла. Тобто її внутрішній стан зараз переосмислює це падіння, і вона постійно має переживання, їй мабуть слід вчитись жити по-бідному, і для неї це абсолютний дискомфорт;

trpiet' nedostatkom – тут внутрішній стан людини оточений лише недостатком, їй всього не хватає, не через принципи чи скупість, а через відсутності ресурсів для базового забезпечення;

bieda ho prisekla – ця ФО нас відкриває значення, що людина зненацька збідніла, так само її внутрішній стан у переживаннях, весь всюди на людину тиснуть труднощі, не лише фінансові;

psota mu z každého kúta kuká – цей вираз нам показує, що людина не може вийти з безвихідної ситуації. Вона постійно бідує, і не може заробити на проживання, її переслідує бідність з кожного кута, вона емоційно подавлена своїми труднощами і проблемами.

Звісно, приємніше жити в достатку, ніж у скруті, тому тут ми побачили яскравий контраст між внутрішнім світом багатого та бідного людини. Ці фразеологізми насичені різними порівняннями та влучними паралельними образами, щоб передати усю палітру емоцій людей.

III. Соціальний статус

В кожного суспільства є верстви і соціальні статуси. Для нашої теми, ця категорія ідеально підходить, оскільки ми тут зможемо побачити реальну різницю між забезпеченою людиною та людиною, що проживає кожний день як свій останній з невідомості, що буде завтра. Хоча до «багатства» ми можемо віднести усі фразеологізми, однак ми проаналізуємо декілька конкретних, в яких ми можемо яскраво побачити високий соціальний статус:

žít na vysokej nohe – ця ФО означає не лише що людина багата, а й те, що вона може собі дозволити трати стільки грошей, скільки забажає. Звідси ми розуміємо, яким майном вона може володіти, і тому ми відносимо її до вищого верства суспільства;

mat' dobrú pašu/žatvu – цей сталий вираз нам показує, що людина цілком забезпечена і має деякий вплив на інших, оскільки інші теж можуть залежити від рішення цієї людини, оскільки тут використані слова такі як «полова»/«врожай», що вже нас наштовхує на думку, що людина може бути фермером/землевласником тощо. Такі люди завжди будують свій бізнес, і тому вони посідають особливе місце у суспільних верствах;

bez peňazí na svete člověk nič nezmože – швидше це нейтральний фразеологізм, який просто стверджує той факт, що без грошей, людина не проживе в цьому світі, однак все одно тут присутня думка, що «гроші можуть

керувати світом», а де є бодай натяк на слово «влада», це автоматично стає ключовим фактором у випадку соціального статусу;

mat' groší ako pliev – цей вираз означає бути дуже заможним, багатим і це вже є зелене світло для вищого рівня суспільства. Фразеологізм використовує слово «гріш», срібну монету, і «лусочки насіння», що і означає «незлічена к-ть грошей»;

mat' plné vrecká – ФО використовує образ «повні кишені», що акцентує нашу увагу на те, що людина має стільки грошей, що вони «напхані» в кишенях, це дозволяє нам теж віднести таку людину до вищого статусу.

А зі сторони бідної людини, ми розуміємо, що йдеться про повну або часткову відсутність матеріальних ресурсів. Пропоную коротко глянути на аналіз кількох фразеологізмів, що відносяться до низки найвищої стадії скрути:

nemat' ani grajciara – ФО використовує слово «крейцер», назву грошової одиниці, яка передувала появі гелеру, щоб показати нам, що в людини не має жодних фінансових ресурсів, і відповідно вона належить до групи людей, які входять в найнижчі верстви населення;

ledva sa stačí psote obháňat' – цей вираз означає, що людина не може вибратись зі скрутного становище, не може розбагатіти;

psota sa naveky zle mala, bo jej planá strecha stála – фразеологізм яскраво передає нам значення «бідності», як та, що вічно переслідує людину, поки вона страждає від труднощів;

psotu zbojovat'/ premôct' je t'ážko – цей вираз пояснює нам як важко «перемогти»/«здолати» бідність, щоб вийти на вищий рівень забезпеченості.

Різниця соціального статусу тут цілком очевидна, аналіз ФО нам показав повну картину того, як словаки використовують сталі вирази на опис забезпеченості різних верств населення.

IV. Тимчасовість проти сталості

Незалежно від багатства чи бідності, однак питання тимчасовості та сталості завжди буди актуальне, оскільки життя – це клубок непередбачуваності. Тому на основі словацьких фразеологізмів ми можемо побачити, яку думку мають словаки стосовно «терміну дії» багатства та бідності.

На думку більшості людей, багата людина – це та людина, яка йшла до своєї мети роками, і весь свій зароблений капітал вона досягла своїми силами, однак буває і навпаки, що нечистими способами вона могла раптово розбагатіти, або ж народитись вже у розкоші. Перед нами аналіз декількох ФО:

zbohatnúť cez noc – сам вираз нам підказує на тимчасовість багатства, оскільки раптово розбагатіти «за ніч», не завжди означає, залишитись багатим. Тому словаки використовують цей фразеологізм зі саркастичним характером;

byť pri peniazoch – оскільки ця ФО використовує дієслово «бути», що означає практично постійну дію, це багатство – є постійним;

mat' groše – ідентичне зазначеннями до попереднього фразеологізму, однак тут використане слово «гріш», що означає, середню забезпеченість, але теж постійну;

mat' plné vrecká peňazí – тут ми можемо віднести цю ФО до сталого багатства, оскільки мати повні кишені грошей, людині знадобився б деякий час, щоб їх заробити;

príst' ku grošom – елементарне значення цього фразеологізму, «розбагатіти», може означати лише як тимчасову дію, оскільки постійний термін полягає не лише у збагаченні, а в утриманні цього стану.

Можливо на основі попередніх пунктах ми розуміємо, що бідність – це про постійний стан. Тому перед нами наступні кілька ФО, щоб детальніше розгледіти чи насправді це про постійність:

gazduje od tisíca ku stu – фразеологізм використовує зворот з більшого до меншого числа, щоб розкрити нам значення поступового зубожіння. Тобто це

цілком тимчасовий процес, оскільки людина все, що мала поступово втрачає, вона може і назад це все вернути;

dostat' sa na psí tridsiatok – вираз нам відкриває значення, що людина зазнала невдачі, однак це також нам не дає підстав вважати, що це постійність;

priviest' do biedy – ідентичне значення «збідніти», і так само ми не можемо віднести цю дію до постійної;

žobrácky zárobok – цей фразеологізм вже набуває постійної дії, оскільки людина заробляє мізерну зарплату, це означає, що вона весь час живе на мінімальних ресурсах;

grošom smrdí - ФО означає бути бідним, що автоматично дає зрозуміти, що людина вже впродовж довгого часу бідує;

t'ážké groše – вираз показує нам людину, яка тяжко працює, і гроші, які вона заробляє, їй даються досить важко, важка праця відноситься до постійної дії;

bieda nazerá do obloka – з цим фразеологізмом ми вже знайомі, тому він відноситься так само до постійної дії, оскільки біда весь час знаходиться поряд з людиною і в будь-який момент може ввірватись в її життя;

trpiet' chudobou – цей вираз насичений дієсловом «терпіти», що і посилює значення «бути бідним», однак з цієї сторони, що людина це все терпить і змиряється з таким станом, тому це також постійна дія.

На основі цього аналізу ми можемо цілком бути певні, що ні багатство, ні бідність не можуть бути весь час постійними чи тимчасовими. оскільки існують різні фактори та ситуації, які зненацька змінять ваш матеріальний стан, чи то на краще, чи то на гірше.

Отже, ми розглянули основні категорії для порівняння двох концептів «багатства» і «бідності»:

1. Моральність – переважно багатство у словаків асоціюється як з моральними так і з аморальними принципами, а от бідність навпаки, вона не притримується ніяких принципів, оскільки на меті лише одне – прожити ще один день;

2. Емоційність – позитивна енергія йде від ФО з концептом «багатство» через комфорт, безпеку, достаток та щастя, однак фразеологізми на позначення «бідності» - зовсім протилежні;

3. Стабільність – не можна сказати, що багатство та бідність це тимчасовий або постійний процес, все залежить від ситуації та від людей.

ВИСНОВКИ

У рамках даної магістерської роботи було проведено комплексне дослідження репрезентації концептів "багатство" і "бідність" у фразеологічній картині світу на матеріалі словацьких фразеологізмів. Результати дослідження дозволяють зробити ряд важливих висновків, які розкривають особливості концептуалізації цих понять у словацькій мовній свідомості та їх відображення у фразеологічному фонді мови.

Перш за все, аналіз теоретичної бази показав, що фразеологія як галузь лінгвістики займає важливе місце у вивченні мовних явищ, зосереджуючись на дослідженні стійких словосполучень - фразеологізмів. У ході роботи було розглянуто різні підходи до визначення терміну "фразеологізм" та простежено еволюцію фразеологічних досліджень у словацькому мовознавстві. Це дозволило створити міцну теоретичну основу для подальшого аналізу конкретного мовного матеріалу.

Дослідження концептології в лінгвістиці виявило, що концепт є складним ментальним утворенням, яке відображає уявлення про певний фрагмент дійсності. Було проаналізовано етимологію терміну "концепт" та розглянуто різні підходи до категоризації концептів. Це дозволило глибше зрозуміти природу досліджуваних концептів "багатство" і "бідність" та їх місце в концептуальній картині світу носіїв словацької мови.

Вивчення співвідношення мовної та концептуальної картин світу показало, що фразеологічна картина світу відіграє особливо важливу роль у репрезентації концептів, відображаючи специфіку національного світосприйняття. Фразеологізми, будучи стійкими виразами, які часто мають образну природу, дозволяють побачити, як абстрактні поняття багатства і бідності осмислюються та вербалізуються в мові.

Концептуальний аналіз був визначений як ключовий метод дослідження актуалізації концептів. За його допомогою було проаналізовано репрезентацію

концептів "багатство" і "бідність" у фразеологічній картині світу на прикладі словацьких фразеологізмів. Цей метод дозволив виявити основні концептуальні ознаки, які формують структуру досліджуваних концептів, та простежити, як вони реалізуються у фразеологічних одиницях.

Семантична параметризація слів-концептів "багатство" і "бідність" дала можливість виявити їх семантичну структуру та проаналізувати фразеологічні одиниці, які об'єктивують ці концепти у словацькій мові. Було встановлено, що концепти "багатство" і "бідність" мають складну семантичну структуру, яка включає як універсальні, так і національно-специфічні компоненти.

Аналіз фразеологічних одиниць з компонентами, які об'єктивують концепти "багатство" і "бідність", виявив специфіку їх репрезентації у словацькій фразеологічній картині світу. Було виділено основні семантичні групи та проаналізовано образну складову цих фразеологізмів. Це дозволило побачити, які аспекти багатства і бідності найбільш актуалізовані у словацькій мовній свідомості та яким чином вони вербалізуються у фразеологізмах.

Проведене дослідження дозволило глибше зрозуміти особливості концептуалізації багатства і бідності у словацькій мовній свідомості та їх відображення у фразеологічному фонді мови. Виявлено, що ці концепти мають складну структуру і відображають як універсальні, так і національно-специфічні уявлення про матеріальний достаток і нестачу. Зокрема, було встановлено, що в словацьких фразеологізмах багатство часто асоціюється не лише з матеріальним достатком, але і з духовними цінностями, в той час як бідність може розглядатися не тільки як негативне явище, але і як стан, що сприяє розвитку певних моральних якостей.

Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення. З теоретичної точки зору, вони розширюють наше розуміння механізмів концептуалізації дійсності та їх відображення у фразеологічній системі мови. Це вносить вклад у розвиток когнітивної лінгвістики та фразеології. З практичної

точки зору, результати дослідження можуть бути використані для подальших досліджень концептів у різних типах текстів, при вивченні динамічних процесів у мові, а також у навчальному процесі при викладанні словацької мови як іноземної та при підготовці спецкурсів зі словацької фразеології та лінгводидактики.

Важливо відзначити, що дане дослідження не лише розкриває особливості репрезентації концептів "багатство" і "бідність" у словацькій фразеології, але й демонструє важливість міждисциплінарного підходу до вивчення мовних явищ. Поєднання методів когнітивної лінгвістики, фразеології та семантики дозволило отримати комплексне уявлення про досліджувані концепти та їх місце в мовній картині світу.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку є досить широкими. Зокрема, цікавим напрямком може стати розширення матеріалу дослідження за рахунок інших слов'янських мов для проведення порівняльного аналізу репрезентації концептів "багатство" і "бідність" у різних мовних картинах світу. Це дозволило б виявити як спільні, так і відмінні риси в концептуалізації цих понять у різних слов'янських культурах.

Крім того, перспективним напрямком досліджень може стати вивчення динаміки змін у репрезентації концептів "багатство" і "бідність" у сучасній словацькій мові під впливом соціально-економічних факторів. Це дозволило б простежити, як зміни в суспільстві відображаються на мовному рівні, зокрема у фразеологічному фонді мови. Також цікавим аспектом для подальших досліджень може бути аналіз функціонування фразеологізмів, що репрезентують концепти "багатство" і "бідність", у різних типах дискурсу - від повсякденного спілкування до політичних та економічних текстів. Це дозволило б побачити, як ці концепти актуалізуються в різних комунікативних ситуаціях та які додаткові смисли вони можуть набувати.

Підсумовуючи, можна сказати, що проведене дослідження не лише досягло поставленої мети щодо аналізу репрезентації концептів "багатство" і "бідність" у словацькій фразеологічній картині світу, але й відкрило нові перспективи для подальших досліджень у цьому напрямку. Загалом було проаналізовано Отримані результати роблять внесок у розвиток когнітивної лінгвістики, фразеології та міжкультурної комунікації, демонструючи важливість комплексного підходу до вивчення мовних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М. Ф. 1987. *Теоретичні питання*. 10. Харків: Вища школа.
2. Алефіренко М. Ф. 2006. Питання когнітивної лінгвістики. *Когнітивно-семіологічні аспекти лінгвокультурології*, № 1 (007), с. 36 – 44.
3. Бардан М., Місаков В. 2003. Молода економіка. *Бідні чи голодні? Соціальні проблеми в перехідній економіці*, 3, с. 55–65.
4. Белова А. Д. 2006. Лінгвістика XXI ст-ті: нові дослідження і перспективи. *Лінгвістичні перспективи і прогнози у XXI ст-ті*. Київ: Логос, с. 21–32.
5. Белова А. Д. 2008. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. *Категоризація та концептуалізація знання в теоретичній та прикладній лінгвістиці*. Київ: Логос, с. 26 – 36.
6. Бицюра Ю. 2006. Географія та основи економіки в школі. *Порівняння заробітної плати з прожитковим мінімумом в Україні*, 4, с. 8–11.
7. Бобинець С.С., Зимомря М.І. 1985. *Перші українські інтерпретації творів Ф.Шіллера*. Ужгород: Основи теорії та практики перекладу, 11, с. 52-61.
8. Ващенко О.О, Степанюк О.В. 2016. Серія філологія. *Українські і чеські фразеологічні одиниці з колоративним компонентом «білий»*, 19, с. 44-50
9. Венжичович, Н.Ф. 2018. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології. Ужгород: ФОП Сабов А.М.
10. Вільчинська Т. П. 2009. *Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст.* Автореферат дисертації на здобуття доктора філологічних наук: 10.02.01 «українська мова» Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, Україна.
11. Воробйова О. П. 2011. *Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки*. Вісник КНЛУ, Філологія, 2, с. 53–64.
12. Гайдученко Л. В. 2007. Мовні і концептуальні картини світу. *Концепт Влада в сучасних лінгвістичних дослідженнях*, 23, с. 139-143.
13. Гладь С.В. 2021. *Концепт як ментальна репрезентація знань в контексті лінгвокогнітивних досліджень*. «Молодий вчений». №10.1, 16-20 с.

14. Городецька М.О. 2009. *Еволюція поняття багатства та її вплив на розвиток економічної теорії*. Науковий вісник Академії Муніципального Управління, Економіка, 7, с. 36-48.
15. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. 2004. *Словник фразеологічних антонімів української мови*. В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. Київ. с. 284. Доступно : <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001518> (Дата звернення: 20.06.2024)
16. Коваліско Н. 2008. *Континуальність традиції: базові перспективи аналізу стратифікаційних порядків*. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2, с. 66–82.
17. Козачук О.Г. 2005. *Українська мова для абітурієнтів*, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ: «Вища школа», с. 24-26.
18. Коломієць Н. Ф., Регушевський Е. С. 1988. *Словник фразеологічних синонімів*. Київ. с. 198. Доступно: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001519> (дата звернення: 20.06.2024)
19. Левицький В. В. 2004. *Типи вибірок і типи шкал у лінгвістичних дослідженнях* Германська філологія. Науковий вісник Чернівецького університету, 206-207, с. 43–54.
20. Мартинюк А. П. 2009. *Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів*. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 837, с. 14–18.
21. Онищенко І. В. 2020. *Концепти "багатство" і "бідність" у фразеології: лінгвокультурологічний аспект*. Філологічні науки. Вісник Запорізького національного університету, 1, с. 178-184. Доступно: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/philology/article/view/1234> (дата звернення: 19.07.2024).
22. Полюжин М.М. 2009. *Іноземна філологія. Типологія й аналіз концептів*. Закарпаття: Закарпатський державний університет, с. 80–89.
23. Рогач Л. В. 2019. *Семантична структура фразеологізмів сучасної словацької мови*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

- Серія: Філологія. № 38. с. 51-54. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_1/15.pdf (дата звернення: 19.07.2024).
24. Селіванова О.О. 2006. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія* / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, с. 716.
25. Товстенко В. Р. 2021. *Сучасна українська економічна терміносистема як компонент наукової картини світу*. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Мовознавство. Літературознавство, 7, с. 119-124.
26. Шевченко Л. Л. *Концепти "багатство" і "бідність" у фразеологічній картині світу*. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика". 2020. Вип. 37. С. 130-135. Доступно: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/2862 (дата звернення: 19.07.2024).
27. Bugárová, M. 2001. *Intonácia a sémantika vety*. Nitra: Vydavateľstvo FF UKF. 134 s.
28. Dobrík, Z. 2005. *Lexikálny význam anglicizmov a iných slov cudzieho pôvodu v slovenčine a nemčine*. Slovenská reč. Ročník 70. Č. 6. s. 321–337.
29. Dolník, J. 2010. *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda, 300 s.
30. Fillmore C. J. 1976. *Frame semantics and the nature of language*. In *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech*, 280, s. 20-32.
31. Findra, J. 1998. *Jazyk, reč, človek*. Bratislava: Vydavateľstvo Q111. 111 s.
32. Jackendoff, R. 1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
33. Horecký, J. 1994. *Cudzie slová v slovenčine dnes*. *Studia Academica Slovaca*, 23. Bratislava: Stimul, s.78–83.
34. Kačala J. 1997. *Lexikalizované spojenia a frazeologické jednotky*. In: Ďurčo P. (ed.): *Frazeologické štúdie. II*. Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pre Slovenskom komitáte slavistom, s.95-102.

35. Kačala, J. 1991. *Slovenčina doteraz a v budúcnosti. Kultúra slova*. Ročník 25. s.33–42.
36. Kövecses, Z. 2008. *Annual Review of Cognitive Linguistics 6. Conceptual metaphor theory*, New York: Mouton de Gruyter.
37. Kráľ, Á. 2001. *Intonácia oznamovacej vety*. Slovenská reč. Ročník 66. Č. 5. s.257–277.
38. Krošláková, E. 1993. *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre: Archaické lexikálne a gramatické prvky v konštrukcii frazém*, Nitra: Vysoká škola pedagogická.
39. Lakoff G., Johnson M. 1980. *Metaphors: We Live by*. Chicago: University Chicago Press, s. 242.
40. Langacker R.W. 2008. *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press, s.562
41. Miecek, J. 2005. *The Role of Phraseology in Cognitive Linguistics*. Warsaw: Polish Academy of Sciences.
42. Miko F. 1989. *Frazeológia v škole*. Bratislava: SPN.
43. Mislovičová, S.2018. *O niektorých prevzatiach z angličtiny*. Kultúra slova. Ročník 52. Č 4. s.209–2015.
44. Mlacek J. 1990. Lexika vo frazeológii. In: Dolník J. (ed.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Philologica, 37. Bratislava: SPN.
45. Mlacek J. 1984. *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské Pedagogické Nakl.
46. Mlacek J. 2007. *Tvary a tváre frazém v slovenčine, 2*. Bratislava: Stimul.
47. Ološtiak M. 2017. *Lexikálna paradigmatica, sémantika a kombinatorika*. Prešov: Prešovská univerzita.
48. Ondrejovič, S.2002. *Intonácia slovenskej vety a médiá*. Slovenská reč. Ročník 67. Č. 2. s.77–81.

49. Peciar, Š. 1950. *Jazykový purizmus a apretorská prax*. Slovenská reč. Ročník 15. Č.9-10. Bratislava. Доступно: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1949-50/9-10/sr1949-50-9-10-lq.pdf> (дата звернення 19.07.2024)
50. Považaj, M. 1995. *Zo súčasných problémov jazykovej kultúry*. Kúltura slova. Ročník. 29. Č. 4. s.193–197.
51. Rendár, L. 2004. *Slovenčina v globalizujúcom sa svete. Globalizácia verzus identita v stredoeurópskom priestore: zborník z II. medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Trnava: Filozofická fakulta Univerzity Cyrila a Metoda. s.334–338.
52. Rosch, E. 1975. *Journal of Experimental Psychology: General. Cognitive Representations of Semantic Categories*. University of California, Berkeley: American Psychological Association.
53. Skladaná J., Mlacek J., Jankovičová M. 2005. *Obrazná terminológia alebo odborná frazeológia? Ako riešime túto a podobné otázky v pripravovanom slovníku súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, s.131 – 145.
54. Skledene, L. 2012. *Phraseological Units and Cognitive Linguistics: A New Perspective*. Vilnius: Vilnius University Press.
55. Smicjkove, P. 2010. *Conceptual Metaphors in Phraseology: A Comparative Study*. Prague: Charles University Press.
56. Turner, M. Fauconnier, G. 1995. *Journal of Metaphor and Symbolic Activity: Conceptual Integration and Formal Expression*, Philadelphia: Taylor & Francis, Inc.
57. Vaňko, J. 2014. *Obraz človeka v jazyku*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.
58. Vépyová, Z. 2005. *Adaptácia anglických kompozít v súčasnom spisovnom jazyku*. Zborník Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Séria A – philologica. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, s.21–26.
59. Vépyová, Z. *Fenomén anglicizmov v slovenských časopisoch a periodikách*. Доступно: https://macedonia.kroraina.com/rs/rs46_1_19.pdf (дата звернення: 19.07.2024)

60. Wierzbicka, A. 1999. Język - umysł – kultura. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s.592.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

61. Frazeologická databáza. Slovenský národný korpus.URL:
<http://slovník.juls.savba.sk> (дата звернення: 19.07.2024).
62. Frazeologická terminológia. Slovenská terminologická databáza. URL:
https://terminologickyportal.sk/wiki/Kategória:Frazeologická_terminológia
(дата звернення: 19.07.2024)
63. Habovštiakova K., Krošláková E. 1996. *Frazeologický slovník : člověk a příroda vo frazeologii*. Bratislava: Veda.
64. Pisárčiková M., Kačala J., Považaj M. 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda.
65. Red A. G., Buzássyová K., Jarošová A. 2006. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Veda.
66. Slovenské slovníky [онлайн]. Доступно: <https://slovník.aktuality.sk/>
67. Smiešková E. 1989. *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

RESÚME

Témou štúdie je *Zastúpenie pojmov ,bohatstvo‘ a ,chudoba‘ vo frazeologickom obraze sveta.*

Cieľom štúdie bolo analyzovať pojmy *bohatstvo* a *chudoba* v slovenských frazeologických jednotkách. Štúdia splnila svoj cieľ a v priebehu riešenia úloh boli získané nasledovné výsledky.

Uskutočnila sa teoretická analýza jazykovedných názorov na pojem *frazeológia*. Vykonala sa teoretická analýza jazykovedných názorov na termín *pojmem*. Pojem ako vedný odbor jazykovedy sa sformoval pomerne nedávno. Pred niekoľkými desaťročiami boli definované základné princípy tohto odboru a bolo možné ich oddeliť od lexikológie, štylistiky a syntaxe.

Cieľom frazeológie je obsiahnuť všetky frazeologické jednotky jazyka. Frazeológia sa delí na 2 hlavné oblasti výskumu: synchronnú (opisnú) a diachronnú (historickú).

Zistili sme definíciu pojmológie v lingvistike a kategorizáciu pojmov v klasifikačných typológiách. Konceptualizmus zahŕňa rôzne aspekty výskumu, napríklad lingvistický konceptualizmus, kognitívny konceptualizmus a etnolingvistický konceptualizmus.

Praca odhaľuje osobitosti zastúpenia pojmov *bohatstvo* a *chudoba* vo frazeologickom obraze sveta. Praca odhaľuje osobitosti vyjadrovania pojmov *chudoba* a *chudobný človek* vo frazeologickom obraze sveta. Pojem *bohatstvo - chudoba* úzko súvisí s prítomnosťou alebo neprítomnosťou peňazí. Peniaze sú neoddeliteľnou súčasťou života, jeho dôležitou zložkou, zaujímajú jedno z hlavných miest v hodnotovom systéme krajiny a stali sa mocným zdrojom každodenného vedomia a formovania primeraného spoločenského správania.

Určili sme sémantickú štruktúru lexém *bohatstvo* a *chudoba*. Analyzovali sme výrazové jednotky s komponentmi, ktoré objektivizujú pojmy *bohatstvo* a *chudoba*. Expresívna jednotka je teda charakterizovaná rozmanitosťou svojej štruktúrnej štruktúry.